Aylık Tarih

Yıl: 2 Sayı : 14 Nisan 2024

Anadolu Hisarı
Eski İstanbul'da Esnaflar-3
Vakıf Yapan Kadınlar
Kardeşlerini Neden Öldürürlerdi?
Anadolu'nun Jeopolitik Durumu
Esir Ticareti
Zırlı Nefer ve Sekban Başı
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul)
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Aylık Tarih

İçindekiler

Anadolu Hisarı 3
Eski İstanbul'da Esnaflar-3 8
Vakıf Yapan Kadınlar 12
Kardeşlerini Neden Öldürürlerdi? 20
Anadolu'nun Jeopolitik Durumu 24
Esir Ticareti 26
Zırhlı Nefer ve Sekban Başı 28
İstanbul'un Aynası (Mir'at-ı İstanbul) 30
Eski İstanbul Abideleri ve Binaları 34

Ücretsiz Aylık Dergi

Sahibi ve Sorumlusu:
H.Veysel Güleryüz

veyselguleryuz@gmail.com
www.veyselguleryuz.com

ANADOLU HİSARI

Günümüzde İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilerek halkın ziyaretine açılmıştır.

H.Veysel Güleryüz

"Güzelce Hisar" veya "Akça Kal'a (Akçahisar)" da denilen Anadolu Hisarı; 1395 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından Osmanlı'nın ikinci İstanbul kuşatmasına hazırlığının bir parçası olarak yaptırılmıştır. Hisar, 7.000 m²'lik bir alan üzerine, Boğazın iki yakasının en dar noktası olan 660 metre uzaklıktakı bölgesine inşa edilmiştir. Boğaz geçişi için stratejik bir nokta olan ve hayati önem taşıyan bu alan üzerine kurulmuştur. Aynı durum, karşı kıyıda, İstanbul'un Avrupa yakasında bulunan ve Fatih Sultan Mehmed tarafından yaptırılan Rumelihisarı için de geçerlidir.

Anadolu Hisarı, Yıldırım Bayezid tarafından İstanbul'un fethine bir köprübaşı olarak ve Anadolu yakasında, Boğaziçi'nden geçen gemilerin geçişlerini denetim altında tutabilmek amacıyla yapıldığından, Gözlüce Hisar adıyla da anılmıştır. Fatih Sultan Mehmed döneminde "Yenice Kal'a" da denilmekteydi. Hoca Sadeddin Efendi ise Anadolu Hisarını "Akça Kal'a" diye tanımlamaktadır. Bunun yanı sıra başka kaynaklarda buranın Güzelce Hisar, Yeni Hisar, Yenice Hisar isimleriyle de nitelendirildiğini de görmekteyiz. Batı kaynaklarında burası Neo-Castrum (Yeni Hisar) adı ile geçmektedir.

Boğaziçi'nde Osmanlı döneminde ilk yerleşim, 1393 tarihinde Sultan Yıldırım Bayezid tarafmdan Guzelcehisar'ın inşa edilmesi ile başlar. Hisara, Türklerin İstanbul'da kurduğu ilk mahalle diyebiliriz. İstanbul'daki en eski Türk yapısı olarak bilinen Anadolu Hisarı, aynı zamanda en eski Turk mahallesi ve fethin

Anadolu Hisarı'nın eski bir fotografı.

Günümazde Anadolu Hisarı ve çevresindeki yerleşim.

ilk başladığı yerdir. Bogaziçi su yolunun Asya yakasında, Göksu Deresi'nin boğaza karıştığı dar alan üzerindeki Anadolu Hisarı'nın ilk isimleri "Güzelce Hisar" veya "Akça Kal'a (Akçahisar)" ise de bugün bu isimler pek kullanılmamaktadır. "Anadolu Hisarı" halen Bogaziçi'nin en güzel semtlerinin birinin ismidir.

Anadolu Hisarı, Orta Çağ kale mimarisinin güzel bir örneği olması yanında, Türk askeri mimarisinin İstanbul'daki ilk yapısı ve ilk Türk mahallesine ev sahipliği yapması ile de önem taşır.

Göksu Deresi'nin Boğaziçi'ne döküldüğü koyun ağzı üzerindeki yamaca doğru yerleşmiş olan Anadolu Hisarı, denizden yaklaşık 6 m yüksekte ve zenininden 25 m yüksekliğinde, dört katlı asıl kule ve bunu çevreleyen surları ile bütün Boğaziçi ve Rumeli Hisarı'na hâkim panoramik bir konumda inşa edilmiştir.

Gömlek denilen surların gerisinde yükselen dört köşeli baş kule ve iç avluya ulaşım ise Göksu yönünden ahşap bir asma köprü ile sağlanırken, Kanlıca tarafında bir kale kapısına sahipti.

Fatih Sultan Mehmed, Rumeli Hisarını yaptırırken Anadolu Hisarı'na da dış surlar ekletmiştir. Eski Anadolu Hisarı, iç ve dış kale ile bugün var olmayan bu kalelerin surlarından oluşmaktaydı.

Anadolu Hisarı, dört katlı asıl kuleden ayrı olarak, Fatih Sultan Mehmed zamanında yapılmış olan üç kule, yarımşar çember biçimende burçlara sahiptir. Bu burçlardan ikisinin içinde minare merdivenine benzer helezon merdivenler bulunmaktadır. Bugün kuleye girilen güneybatıdaki kapısı sonradan açılmıştır.

Yapılan kuleler ve ön sur ile taarruz kalesi halini alan Anadolu Hisarı, bunun ardına yerleştirilen toplar sayesinde boğazdan geçen gemileri hedef alabiliyordu. Dış surların Yıldırım Bayezid dönemindeki mimari durumuna, fetih öncesi hazırlıklar sırasında ilk mimari şeklinden farklı olarak takviyeler yapılmıştır. Bu surlar yapıldığında tam deniz kıyısına denk durumdaydı.

Bugün Göksu'nun getirdiği alüvyonlar nedeniyle boğaza doğru oluşan dogu ve ek dolgularla sur duvarlarının geride kalmış olduğu görülmektedir. Hisarlar, Cumhuriyet dönemine kadar her yıl Hıdırellez ile beraber badanalandığı için bembeyaz beden duvarları, devamında, üzeri kurşun kaplı iç kale ve burçların görünümü ise günümüze ulaşmamıştır. Esas hisara geçişi sağlayan ön duvar ve burçlar, yaşanmış olan yıkımlardan dolayı da tam olarak anlaşılamamaktadır.

İstanbul'un fethinden sonra Anadolu Hisarı da Rumeli Hisarı gibi askeri önemini büyük ölçüde kaybetmiştir. Karadeniz'den gelen yağmacı Don Volga Kazak akınları sırasında birer imdat ve giriş karakolu olarak gösterdikleri yararlılık da kısa süreli olarak kalmıştır.

Rumelihisarı gibi Anadolu Hisarı da yüksek rütbeli memurlarla ulemanın, sürgün edilip hapsedildiği kalebentlik cezası ve hapishanesi olarak kullanılmıştır.

Anadolu Hisarı'nın sadece bir askeri yapı olarak değerlendirilmemesi de gerekmektedir. Türk-îslam mimarisinin önemli bir parçası olarak, pek çok mimari değeri de bünyesinde barındırmaktadır. Bunlar arasında, hisar içinde bir mescit ve Fatih'in kendi vakfiyesiyle yaptırmış olduğu bir de namazgah bulunmaktadır. Zaman içinde askeri işlevini kaybeden Güzelcehisar'ın ağırlıklı olarak bölgenin asayişinden sorumlu bir Yeniçeri Karakolu olarak değerlendirilmesi sonucunda, kalenin içine ve burçlarının bitişiğine ahşap evler yapılmaya başlanılmıştır.

İstanbul'un en eski semti olan Anadolu Hisarı, bugün dört mahalleden oluşmaktadır. Bunlar; Yeni Mahalle, Göksu Mahallesi, Göztepe Mahallesi ve Anadolu Hisarı Mahallesi'dir.

İlk kuruluşundan itibaren geniş bir coğrafya üzerinde oluşuyla ifade edi-

Anadolu Hisarı sokaklarından birinin eski bir fotografı.

len Anadolu Hisarı, şimdiki gibi sadece bir mahalleden ibaret olmayıp, Küçüksu, Göksu, Kandilli ve Kanlıcayı da içine alan bir koydu.

Tipik bir Boğaziçi köyü olmasından öte, Türkler'in fetihten önce İstanbul ve Boğaziçi'nde ilk kurdukları Osmanlı yerleşimi ve kalesi olarak önem taşır. Buna bağlı olarak ilk mescidi, mektebi, namazgahı, nişangahı, bostanları ve bostan kuyuları ile Boğaziçi'nin en eski Osmanlı'sı olup tarihin derinliğine ışık tutmaktadır.

Bogaziçi'nin ilk Türk pençesi olan Anadolu Hisarı'nın bugün kale diye ifade edilen duvarları sur içinde ve bitişiğinde, 19. yüzyılın başlarına kadar bir yerleşme söz konusu değildir. Güzelcehisar'ın inşasında bir askeri yapı olarak içine dizdarhane (dizdar evi) ve neferat evlerinden baska mesken bulunmaz iken, sonraki yıllar içerisinde kale civarında çeşitli ev, mescit, mektep, yalı ve dükkanlar hayata geçirilerek bölge şenlenecektir. Ayrica burçlar içerisindeki katlarda da kale muhafızlarının ikamet ettikleri mevkiler bulunmaktaydı.

İstanbul'un fethi tamamlandıktan sonra gerek Güzelcehisar gerekse Rumelihisarı askeri açidan önemini kaybeder. Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiş olup artık kuzeyden deniz yolu ile şehre yönelik bir tehdit oluşması söz konusu değildir. Askeri öneminin ardından Anadolu Hisarı da, bölgenin asayişini sağlamak amaçlı Yeniçeri Kolluğu ve ardından Karakolhane olarak degerlendirilecektir.

1820 tarihinden itibaren Hisar ve Göksu arasındaki alan içerisinde yavaş yavaş ahşap evlerin inşa edilmeye baslandığı, gelişmekte olan Kale Mahallesi'nde (Anadolu Hisarı Mahallesi) 18. ve 19. yüzyılda iskan ve imar faaliyetlerinde bir artiş yaşanmaya baslayacaktır. Azl edilen şeyhülislam ve kazaskerlerden birçoğu bu semtte ikamete mecbur tutulurlarken, Küçüksu Kasrının bulunduğu yerde eskiden bir bostancıbaşının köşkü ile bazı ahşap köşkler mevcuttu.

Sultan I. Mahmud'un burayı sevmesi üzerine Sadrazam Devatdar Mehmed Paşa 1752 yilında sahilde bir kasır inşa ettirmiş, ayrica güneyindeki tepeden su getirerek havuz ve fıskiye yaptırmıştır. Göksu Kasrının inşası ile paşazade ailelerin yazlık tercihli iskanı söz konusu olmaya başlayacaktır. Sultan Abdülmecid döneminde bölgede artık yaz-kış kalıcı yerlesimde artış olacaktır. Suriçi İstanbulu'nda yaşanan yangınlar ve depremler, Beykoz bölgesine doğru yerleşimi de tetikleyecektir.

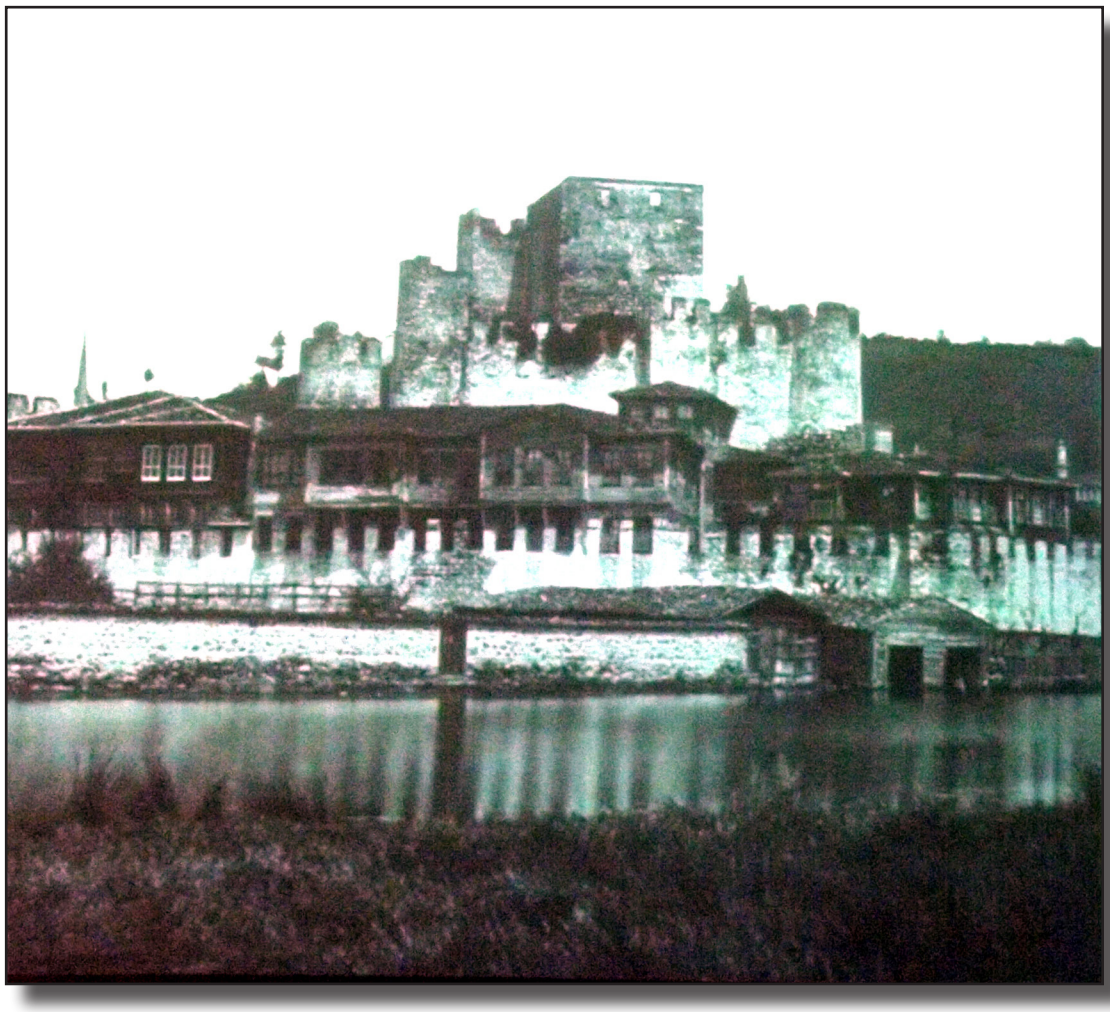

Anadolu Hisarı'nın diğer bir eski fotografı.

Anadolu Hisarı'nın ayrılmaz bir parçası olan Göksu Deresi ile guneyindeki Küçüksu Deresi ve çayırlığı Bogaziçi'nin önemli mesirelerindendi. Çayırlık, padişahların halk arasmda gerçekleştirdiği ok gösterilerinde nişangah alanı olarak da kullanılırdı. Sultan I. Mahmud ve Sultan III. Selim'in nişan taşlarının burada yeni kurulan Yeni Mahalle uzerindeki tepede olduğu bugün az bilinen bir bilgidir.

Hisar ve Göksu arasındaki küçük ölçekli yerleşimin, Yeni Mahalle'nin 20. yüzyıl başlarından itibaren oluşmasının ardından bölgedeki iskan sayısı artmaya baslayacaktır.

Buradaki yerleşim sahipleri, bogaz genelinde olduğu gibi Osmanlı elitinin önemli kişileriydi. Şeyhülislam Bahai Efendi'nin çinileriyle ünlü yalısı Anadolu Hisarı'nda bulunması gibi, Amcazade Yalısı olarak da bilinen Hüseyin Paşa Yalısı bu sahildeki yalılardan en eski tarihli olanıydı. Defterdar Hahcızade Mustafa Paşa, Hoca Çelebi, Kaftanci Ali Çelebi, Emir Paşa gibi semtin ileri gelenlerinin yalıları da burada yer almaktaydı. Osmanlı bürokratlarının üst düzeyi olan gün-görmüş şahsiyet ve ailelerin burayı tercih etmeleri, semtin sosyal havasının da muteber olmasını sağlamaktaydı.

Anadolu Hisarı kayalik bir bölge olması nedeniyle yer altı su kaynakları bakımından oldukça elverişliydi. Semt çesmelerinin su kaynagı (damarı) başka başka noktalardan çıktığından, her birinin lezzeti ve ferahlığı da farklılık göstermekteydi. Bütün İstanbul semti gibi Hisar Koyu da çesme yapıları ile zengindi, ancak bugün bu çesme yapılarının pek çoğu yok olmuştur. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde ve Evkaf (vakıflar) evraklarında yer alan belgelere göre Anadolu Hisarı Mahallesi içerisinde Sinan Pasa Vakfından bir su yolunun mevcut olduğunu görmekteyiz. Bu su yolunun zaman zaman tamiratının yapıldığını ve bu tamir için 1907-1908 senelerinde Belçikadan özel künkler getirtildiğini de öğrenmekteyiz.

Kendisi ve bilgisi bugüne ulaşmış Mehmed Emin Ağa Çesmesi, Piri Mehmed Efendi Çesmesi, Silahdar Mehmed Paşa Çesmesi, Yemen Fatihi Gazi Sinan Paşa Çeşmesi bu çesmelerden sadece birkaçıydı. Anadolu Hisarı'nda Gazi Sinan Paşa hayratından dokuz adet çesmenin de varlığı bilinmektedir. Bugün bu çesmelere su ulaştıran su yolu üzerinde iki su terazisi hala mevcudiyetini korumaktadır. Birincisi; Küçuksu, Hekimbaşı Caddesi üzerinde Hacı Zihni Gürler Camii arkasında yer alan su terazisi, ikincisi ise Göksu Deresi'nin içeriye dogru uzanan yolu uzerinde bulunmaktadır. Semtin öne çıkan çomlekçilik mesleğinin buradaki gelişimi, Osmanlı İstanbulu'nda bütün killi toprak alanlarının islahı için uygulanan bir şehir poli-

tikası olarak teşekkül edecektir. Tath su derelerinin kirlenmemesi ve alüvyonla dolmamasi için teşvik edilen bu meslek teşkilatı, Kağıthane, İstinye ve Hasköy Dereleri kıyılarında olduğu gibi oldukça elverişli olan Göksu Deresi kıyılarında da gelişimini günümüze kadar sürdurecektir.

Bugün, Anadolu Hisarı-Goksu çomlekçiliği İstanbul'un en eski Osmanlı meslek ve sanat kolunun günümüzde yaşayan örneği olarak dünya bazında önem taşımaktadır.

Alüvyonlarla derelerin birer bataklık haline gelmemesi için tarak gemileri ile bahar ayları sonunda diplerden toprak temizliği yapılmaktaydı.

Bununla ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan hicri 1285/miladi 1869 tarihli bir irade belgesinde, "Tarak vapuru meşgul olduğundan Göksu Deresi'nin Pereme kayıkları ve safracı esnafı marifetiyle temizlenmesi, diğer dere ve limanlarının zamanında temizlenmesi için yeni tarak vapurları satın alınmasi" emri Osmanlı İstanbulu'nda çevrecilik ve korumacılık algısının bu tarihlerde ne kadar gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Anadolu Hisarı'nda yaşayan saray erkanı, asker ve bürokrat ailelerin dışındaki halkmın çogu balıkçılıkla geçimini sağlamaktaydı. Bu ailelerden bazıları Kandilli'de akıntı burnunda Yedekçiler İskelesi denilen ve Bostancı Teşkilatı bünyesinde faaliyet gösteren bir deniz kurtarma teşkilatının mensupları idi.

30 Ekim 1878 tarihinde Anadolu Hisarı'nda meydana gelen büyük hisar yangınında, hisar içerisi ve burçların bitişiğinde inşa edilen ahşap meskenler de tamamen ortadan kalkmıştır. Tarihi hisar, yapısıyla bütünleşmiş bu güzelliğini yitirirken, surlar ve burçlar da büyük zarar görmüştür. Yangında patlayan taşların durumu hisara harap bir görüntü vermekteydi. 1880 sonrasında hızla yapılaşmaya başlayan hisarın Boğaziçi cephesi önü, yeni yalıların inşasına sahne olmaya başlamıştır. 20. yüzyılın başından itibaren de bugünkü yalıların bazıları inşa edilmiştir. İnşa edilen bu yalıların kapattığı cepheyle, Güzelcehisar'ın Boğaziçi'nden olan anıtsal görünümü örtülmüş durumdadır.

Bugünkü hali ile Üsküdar İskelesi-Paşalimanı-Kuzguncuk- Beylerbeyi-Çengelköy-Vaniköy-Kandilli-Göksu-Anadoluhisarı sahil yolunun oluşumu, Cumhuriyet döneminde İstanbul'un ilk Belediye Başkanı Emin Erkul döneminde (8 Haziran 1924-12 Ekim 1928) gerçekleşti. Hisarın beden duvarlarının bir bölümü iki yönlü yıkılarak tam ortasından sahil yolu geçirilmiştir. Hisar ile karşı kıyıyı birbirine bağlayan Göksu Deresi üzerindeki ahşap köprünün yıkılıp yerine betonarme bir köprü inşa edilmesiyle, hisarın güney beden duvarı ve bu yöndeki yerleşim şeklinde büyük bir değişiklik olmuştur.

Anadolu Hisarı köprüsü ahşapken üzerinden geçen yayalır.

Anadolu Hisarı'ndaki mescit ve ön duvarın dışa açılan iki kapısı yıkılmış ve bu kapılar genişletilmiştir. Daha sonra da bu kapılardan içeriye doğru Anadolu Yakasının ana sahil caddesi yapılmıştır. Çok tahri edilen Anadolu Hisarı'nda aynı yıl (1928 yılında), onarım çalışmaları başlatılmıştır. Kötü bir onarım olan bu çalışmalar içerisinde, hisarın güneybatısında yeni bir kapı açılmıştır. Bu kapı tarihî yapıya da büyük bir zarar vermiştir. Hisar içerisinde yer alan tarihi mescidle ilgili olarak hisarın kuzey yönüne, günümüzde iskele meydanının bulunduğu alana Fatih döneminde yapılan küçük mescid, daha sonra 1700'lü yıllarda zeminden yükseltilerek ve büyütülerek yenilenmiştir.

Tahsin Öz'ün "İstanbul Camileri" adlı eserinde bu cami hakkında: "Güzelcehisar namı ile maruf Anadolu Hisarı Camisi, Sultan Yıldırım Bayezid tarafından hicri 796/miladi 1393 yılında yaptırılmıştır. Fetihten sonra Fatih Sultan Mehmed, tek kubbeli olarak hisar iskelesi karşısında yeniden inşa ettirmiştir." diye sözetmektedir.

Reşat Ekrem Koçu, yayınladığı İstanbul Ansiklopedisi'nde: *"...İskele meydanında, vapur iskelesinin hemen karşısında idi. Kale kapılarının ve duvarlarının bir kısmı yıkılarak asfalt cadde açılırken harap olan cami de yıktırılmış ve hicri 1301/miladi 1883 yılında Sultan II. Abdülhamid'in yardımıyla, Hisar-Kanlıca yolu üzerinde yeniden yaptırılmıştır."* diye cami hakkında bilgi vermektedir.

Anadolu Hisarı mescidi kalıntıları, 1928 senesi öncesinde Hisar-Kanlıca yolu açma çalışmaları sırasında yıktırılmıştır.

Anadolu Hisarı'nın kuruluşunun ardından ilk yerleşenlerin askerler ve akıncı kuvvetleri olduğu dikkate alındığında, mahallenin oluşumunda ilk iskân edilenler hakkında çok yeterli bilgi bulunamamaktadır. İstanbul'un fethi hazırlıkları sırasında Kocaeli Sancağı'ndan getirilen 200 askerin Anadoluhisarı'na yerleştirilen ikinci nüfus olduğu bilinmektedir. Anadolu Hisarı'nın, İstanbul'un fethine kadar Osmanlı siyasi ve güncel hayatı içerisinde yaşanan pek çok olayda önemli işlevler gösterdiğini görmekteyiz. Hisarın İstanbul coğrafyası üzerinde bulunması, Bizans'ın en yakınındaki ilk Türk askeri yapısı olması ve stratejik konumu nedeniyle önemli olayların merkezinde yer almıştır.

Yıldırım Bayezid'in Ankara Savaşı'nda mağlup olması üzerine oğlu Süleyman Çelebi bir süre burada koruma altına alınmıştır. Sultan II. Murad döneminde Haçlı ve Macar kuvvetlerini durdurmak üzere yola çıkan ordunun Rumeli'ye geçmesinde Anadolu Hisarı, merkez lojistik üstü olma görevi gibi önemli bir görevi yerine getirmiştir. Boğaziçi'ni geçişi sırasında Sultan II. Murad, Yalova üzerinden Anadolu Hisarı'na gelerek buradan da Balkanlar'a doğru karşı kıyıya geçişinde, Çandarlı Halil Paşa yönetimindeki kale kuvvetleri, onları top ateşiyle korumuştur. Haçlı-Papalık ve Venedik donanmasının, Osmanlı askeri kuvvetlerine zarar vermesine Anadoluhisarı üzerinden engel olunmuştur.

Günümüzde Anadolu Hisarı İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından restore edilerek halkın ziyaretine açılmıştır.

Eski İstanbul'da Esnaflar-3

Balıkhane Nazırı Ali Rıza Bey 1922 tarihli Sabah ve Alemdar gazeteleri tefrikalarından derlenerek "Tercüman 1001 Eser" serisinde yayınlanan "Bir Zamanlar İstanbul" kitabından alınmıştır.

İstanbul Esnafları (Geçen Sayıdan Devam)

İSTANBUL TABAKHANELERİ

Tabak esnafı, vaktiyle zenginlikçe diğer esnaftan çok üstündüler. İstanbul'da bulunan tabakhaneler Eyüp, Kasımpaşa, Tophane, Üsküdar, Yedikule semtlerinde idi. Her semtte onbeş yirmi gedikli dükkân vardı. Bu dükkânların her biri birer fabrika halinde ikişer üçer katlı büyük binalardı. Her dükkân bir ustanın idaresinde idi. Her birinde bostan kuyusu büyüklüğünde kuyular; büyük kazanlar ve aletler bulunurdu. Çırak ve kalfalar onar, onbeşer işçilerle sabahın erken saatlerinde işe baslar, akşama kadar durmadan çalışırlardı. Her tabakhanenin hayvanla taşınır birer değirmenleri bulunur, burada palamut öğütülürdü.

Son altmış yetmiş yıl içinde bu esnafın işleri itibardan düştü. Ticaretleri de söndü. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi Fatih'ten Üçüncü Selim devrine kadar bazı padişahlar tarafından verilen fermanlar gereğince İstanbul içindeki salhanelerde kesilen bütün hayvanların derileri üzerindeki kılları ile beraber tabakhane esnafına verilirdi. Bu derileri tabakhane esnafı rayiç kıymeti ile satın alır derisini işler, kıllarını da satarak ikisinden de faydalanırdı. Bunlar gedikleri muhafaza edemediler, dışarıdan, hissedar olmayan kimseler derileri toplayarak başka yerlere satmaya başladılar ve tabak esnafı işleyecek deri bulamamaya başladı. Toplayıcılar ise fazla para istediklerinden ham deri alamaz oldular.

Tabak esnafının çökmesine diğer bir sebep, bu sanatın Avrupada gelişmesi, bizimkilerin bu gelişmeye ayak uyduramamaları, eski halde kalmaları, itibarlarının düşmesine yol açtı.

Altmış yıl önce kurulan Sanayii Islâh Komisyonu, tabak esnafının durumunu göz önüne alarak, bunlara verilmiş olan gedik imtiyazının eskisi gibi verilmesine karar vermiş, yalnız ayrı ayrı çalışmalarına müsaade edilmeyerek, bütün esnaf birleştirilerek bir şirket kurulmuş, ikibin hisselik ve her hisse beşer tane yüzlük Osmanlı altını ile alınmak üzere onbin altın sermayeli (Şirketi Debbağiye) kurulmuştu. 30 maddelik bir nizâmnâme ile işe başlandı. Bu kolaylık ve teşvik sonunda az zamanda iş gelişti, hattâ Avrupa ayarında mal yapıldığından şirketin itibarı arttı, devrin büyük devlet adamları bile hisse senetleri almak suretiyle teşvikte devam ettiler. Tıp öğrencilerinden birkaçı Avrupa'ya gönderilerek okutuldu, bu öğrenciler döndüklerinde o tarihlerde Beykoz'da açılan askerî tabakhanede çalıştırıldılar.

Tabak esnafının böylece himaye görmesinden sonra, onların yamakları hükmünde olan güderici, tîrşeci, meşin ve köseleci esnafı da intizama bağlandı. Fakat bu esnafın yaşaması yukarıda da söylediğimiz gibi gedikler imtiyazının muhafazasına bağlı bulunduğu için, bu imtiyaza ehemmiyet verilmemesi yüzünden gene işleri bozuldu, şirket dağıldı, şirketin dağılmasından sonra tek başlarına bu sanatı yürütmek isteyenler de şehir içinde tabakhanelerin sağlığa zararlı olduğu gerekçesiyle kaldırılması üzerine, bir kısmı Yedikule dışına nakledilerek şehir içindeki atölyeler yok oldu.

SARAÇLAR

Saraçların Tabak esnafı ile bir tutulmaları dolayısı ile Tabaklar hakkında alınan tedbir sırasında Saraçlar da gözönünde tutulmuş bulunuyordu. Bu yüzden saraç eşyalarımız arasında Avrupa işlerine yakın el çantaları, hayvan takımları yapımında hayli ilerlemeler görülmüştü. Yukarıda bahsettiğimiz Tabaklar Şirketi dağıldıktan sonra Saraçlar da sarsılmışlar, bu arada Saraçhane de yanmıştı. Şimdi şurada burada bazı saraç dükkânları görülmekte ve bazı eşyalar yapılmaktadır.

SİMKEŞLER

Dediğim tarihlerde intizama alınan esnafın biri de Simkeşhane Esnafı (3) idi. Simkeşhane Koska'da Emetullah Başkadın Efendi tarafından kurulmuştu. Mescidi, sebili ve çeşmesi de vardı.

Emetullah Başkadın Efendi, her yıl Mevlut okunmasını da vasiyet etmiş, vakfa bağlamıştı. O gün, büyük avluya Otağ kurulur, Simkeşhane Emini tarafından davet edilen ulema, şeyhler ve esnaf öğle yemeğinden sonra Mevlutta bulunurdu. Bu törenler 1835 yıllarına kadar devam etti.

(1) Simkeşhane, gümüş ve sırma işleyenler... Bu sanat, devlet emrinde idi. İlk Simkeşhane Çarşıkapı'da idi. Şimdi Koska'da onarıl-

İstanbul bağlarında yetiştirilen meyve ve sebzeler günlük tazeliği ile şehirliye satılırdı.

Halk arasında dolaşmayı, devlet büyüklerinin konaklarında ziyaretlere gitmeyi seven Sultan İkinci Mahmud bir gezintide.

makta olan Simkeşhane 1716' da burada bulunan Darphanenin kaldırılması üzerine kurulmuştu.

Esnafın ıslahını ele alan komisyon, Simkeşlerle ilgisi bulunan altın varakçı esnafını da Tiryaki Çarşısından Simkeşhane'ye getirerek burada çalışmasını sağladı. Bundan sonradır ki, Hazîne hesabına son derece has ve halis olmak üzere sarı ve beyaz tellerle sırrna klaptan resmî elbiseler, kordon ve püsküller, apolet, gaytan ve bükme şeritler yapılmaya başlandı. Bunlar büyük rağbet gördü. Altın varakçı esnafı da altın ve gümüş varakların yapımını son derece geliştirdiler. Sonraları türlü sebeplerle bu iki esnaf da söndü. Bunun sebebini sanatkârlar da düşünemediler, gerek hükümet gerek sanatkârlar sanatın değerini bilmediler, geliştirmeye önem vermediler. Sanatkârlar sanatları ile geçinemediklerinden çocuklarını devlet dairelerine yerleştirmeye başladılar, sanat da tamamiyle inkıraz buldu.

TUZCULAR

İstanbul'da bulunan gedikli esnafın önemlilerinden biri de Tuzcu Esnafı idi. Bu esnaf devlet tarafından tayin edilmiş bir Tuz Emini'nin idaresinde idi. Kırk tane gedikli dükkândan ibaretti, İstanbul'da tuz satmak hakkı bunlara verilmişti. Yelken gemileri ile İstanbul'a gelen tüccarlar tuzları bunlardan alırlardı.

1861 tarihinde İstanbul ve bütün Osmanlı ülkesinde tuz satma Tekele alındı. Bunun sebebi de İstanbul'a kaçak ve tezkeresiz ecnebi ve yerli tuzun piyasaya sevkedilerek dükkânlarda gizlice satılması idi. Fırınlarda kurutulup çekilen tuzlar kaçak tuzlardan ayırd edilemiyordu. Bunun üzerine tuzun kurutulması imtiyazı birkaç fırına verildi, bunları satmak da gedikli dükkânlara bırakıldı. Buna riayet etmeyenler için çok ağır cezalar konuldu.

Bilindiği gibi memlehalardan (tuzlalar) İstanbul'a getirilen tuzlar iki türlü harcanırdı. Biri tabaklar, fırıncılar, balık tuzlayıcılar ve ham dericiler esnafının kullandığı tuz idi ki, bunlar fırınlarda kurutulur, çektirildikten sonra satılırdı. Bir de tuz tekeli olmadan sofralarda şişeler içinde kullanılan ince Avrupa tuz vardı ki, halk buna alışmıştı. Bunların İstanbul'da yapımı tecrübe edildi ve istenen sonuç alındığından ayni tuzdan yarımşar okka, gene şişelerde satılır tuz yapıldı. Şişelere yirmi paralık bandrol pulu yapıştırılıyor, gene gedikli dükkânlar tarafından satılıyordu.

Tuz tekele alındıktan sonra İstanbul ahalisinin muhtaç olduğu tuzun sağlanması için esnafın memlehalardan vaktiyle tuz getirmeyip halkı sıkıntıya düşürmemesi için memlehalardan devlet hesabına tuz getirilerek Kasımpaşa'daki devlet ambarlarına kondu, buradan esnafa dağıtıldı,

Bu arada bandrollü şişe satışında hazineyi zarara sokacak durumlar doğduğu görüldüğünden, gedik usulü kaldırıldı, şişelerdeki bandrol mecburiyeti bakî kalmak üzere tuz satma serbest bırakıldı.

BALIKÇILAR

Dalyan, voli, iğrip yerlerinde kayıklarla balık ve diğer deniz ürünleri avlayıp Balıkhanede satan madrabazların gediksizleri her yıl yüz elli kuruş tezkere harcı verdikleri halde gedikli madrabazların verdikleri yedi buçuk kuruştu. Gedikli taze balıkçı esnafı midye, istiridye gibi deniz mahsûllerinin deniz altındaki tarlalarına el koymuşlardı. Bu tarlalar Samatya'dan Rumeli Kavağı, Fenerbahçe'den Anadolu Kavağı kıyısına kadar dokuz yerdi. Bu gedikli balıkçılardan başkası kabuklu deniz mahsûlü avlayamaz ve satamazdı. Avlanan yabancı da olsa beş liradan yirmi beş liraya kadar ceza ödertdi. Bunlara Gedikli Tazeci Esnafı da derlerdi. Ondalıkçı adı verilen adamları vasıtası ile de avladıkları mahsûlü sattırabiliyorlardı.

İstanbul ve Galata Balık Pazarlarındaki havyarcılar her gün Balık Pazarına gelen balıklardan tuzlamaya elverişli olanları müzayededen alır, otuz bir gün sonra parasını öderlerdi. Taze balık alıp satan gedikli balıkçılar ise balıkları bir haftalığına veresiye alabiliyorlardı. Böylece sermayelerinin kat kat üstünde iş yapabiliyorlardı.

KASAPLAR

Eskiden kasaparın hepsi gedikli idi. Bunlardan başkası et alıp satamazdı. Şehir içinde satılan etler narha tabi idi. Bu gedikli kasapların dükkânları içinde hususi lâğım vardı. Geniş bir mezbaha, ayrı kapısı ve kuyusu olan aynca bir salhane bulunur, buralar sık sık İstanbul Kadılığınca ve İhtisap Nezaretince teftiş edilir, kayıtları tutulurdu. Etin yağlı olmasına, zayıf hayvan bulundurulmamasına, ayarı bozuk terazi kullanılmamasına, etin üzerinde ciğer, bağırsak ve pösteki parçaları, içyağı gibi şeyler bırakılmamasına dikkat edilir, bu yasağa uymayanlar cezalandırılırlardı.

Etin daha bol ve ucuz bulunması için gedikler feshedildi ve et satmak serbest bırakıldı. Hattâ, Belediye 1861 tarihinde Eminönü'nde barakalar kurdurdu, semiz etin okkasını kırk para noksanına satmak üzere iki sene müddetle ihaleye çıkardı. Sonraları sur içinde salhane açılması yasak edildi, gerek esnaf ve gerek halk Yedikule dışında kurulan salhanelerde hayvan ke¬simine başladılar. Bu arada kasap dükkânı açacak olanlara Belediyece bir mahzuru olmadığı anlaşıldık-tan sonra ruhsat verildi. Celeplerden mühim miktarda koyun satın alınarak etin Tekel altına alınması gibi ihtikâra meydan veren durumun önüne geçilmesi dü¬şüncesiyle de narh kaldırıldı.

Karaman, Osmancık, Türkman, Mıhalıç tarafların¬dan ve Rümeliden İstanbul'a gönderilen koyunlardan başka zenginler İstanbul civarındaki çiftliklerinden de şehre koyun ve keçi getirmeye başladılar. Askerlerin tayını için lüzumlu hayvanın çoğu Istranca meralarındaki beylik mandıralardan getirilerek Yedikule Mezbahasında kesilip dağıtılmaya başlandı.

Yedikule'den Etmeydanı (Sultanahmet Meydanı) na et getiren Yeniçeri Seğirdim (2) ustalarının beygirleri önün¬den geçen bîr ihtiyar müslümanı dövmelerinden dola¬yı onu koruyan bir imamı ve imama yardım edenleri yakalayıp Sekbanbaşıya (3) götürmüşler ve idamlarını istemişler. Bir türlü bu isteğin önüne geçilememiş ve zavallıları öldürmüşler. Yeniçerilerin inanışlarına gö¬re et taşıyan beygirlerin önünden geçmek uğursuzluk sayıhyormuş.

(2) Seğirdim: Yeniçeri Ocağına et taşınırken önde ve arkada koşarak giden asker

Kahvehaneler aynı zamanda birer dinlenme yeri, tiryakiler merkezi idib Yalnız yaşlılar için...

(3) Yeniçeri Ağasından sonra gelen âmir. Yeniçeri Oca¬ğının 65'inci cemaat ortasını teşkil eden sekbanların kumandanı.

TİRYAKİ ÇARŞISI TİRYAKİLERİN HAYATI

Tiryaki Çarşısı çok eskidir. Bu çarşıda bulunan dükkânlar şimdiki gibi birkaç harap kahvehaneden ibaret değildi. Eskiden muşamba fenerciler, divitçiler, altın varakçı esnafı da bu çarşıda sanatlarını icra ederlerdi. Zenci, köle ve cariyelerin satıldıkları esir pazarı da bu çarşıdaydı,

MUŞAMBA FENERCİLER

Eskiden sokaklarımız şimdiki gibi havagazı ve elektrikle aydınlatılmıyordu. Fenersiz gezmek de yasak olduğundan geceleri sokağa çıkan herkes fener taşımağa mecburdu. Fenerler iki türlü idi. Biri çerçeveli cam fener, diğeri de muşamba fenerlerdi. Cam fenerleri genellikle bahçelerde, avlularda, sokak kapılarında ve dükkânlarda uygun yerlere asmakla kullanırlar, sokaklarda dolaşırken çok kişi muşamba fener kullanırdı. Bunlar da üç türlü yapılırdı. Büyükleri bazı vezirler ve zengin kişilerin geceleri bir yere gidişlerinde, bindikleri hayvanların önünde yürüyen seyisler taşırlardı. Orta boylarını, yine gidişlerinde konak uşakları, önlerinden yürüyerek taşırlardı. Halk tabakası ise kendileri taşıdıkları için muşamba fenerlerin küçüklerini seçerlerdi, bunlar gereğinde cepte de taşınırdı.

Lâtife kabilinden bu muşamba fener bölümünde şunu da kaydedelim: "İtibarlı dostlarımdan bir zatın hizmetkârlarından bir hödüğe efendisi muşamba fenerin kirini gösterir ve temizlemesini tenbih eder, o birşeyden haberi olmayan hödük de su ısıtır ve feneri suyun içine sokarak sabunla bir güzel yıkar, bir de bakar ki muşamba fener bir bez yığını halinde sudan çıkar. Ertesi gün ben o zatın konağına gittiğimde kimini hiddetli kimini de güler yüzlü görünce sebebini sorup öğrendim ve ben de gülmekten kendimi alamadım."

Bir de muşamba kâğıttan yapılan fenerler vardı ki, bunlar mahalle bakkallarında satılırdı. Bunları genellikle ayak takımından geceleri sokakta gezenler ve özellikle meyhanelerde akşamcılık edenler kullanırlardı. Mahalle çocuklarının Ramazanlarda ve mübarek gecelerde fener kapmak yağmacılıkları da bu kâğıt fenerlere özgü gibiydi. Sonraları sokaklar havagazı ile aydınlatıldığından muşamba fenerlere gerek kalmadı ve bunları yapıp satan esnaf da dağıldı.

DİVİDCİ ESNAFI

Divitler kalem, kalemtraş, makta (üzerinde kamış kalemlerin ucunun düzeltildiği kemik, şimşir madeni alet) gibi malzemenin saklanmasına ve mürekkep konmağa mahsustu. Bunlar bele sarılan kuşağa sokularak taşınırdı. Divitleri büyük memurların yanında çalışan kalem efendileri, kâtipler, tüccar ve esnaf yazıcıları kullanırlardı. Divitler gümüşten, sarı pirinç vesair madenlerden yapılırdı. Sonraları Divit kullanmaktan vaz geçildi ve esnafı da battı.

ZENCİ ESİRLER PAZARI

Eskiden Çerkez ve Gürcü köle ve cariyeler Avrat pazarında zenciler de Tiryaki çarşısındaki esir pazarında alınıp satılırdı. Esaretin resmen lağvından son¬ra bu pazar yerleri de kaldırıldı.

Gelecek Sayıda
TİRYAKİ KAPVELERİ ve TİRYAKİLER

Osmanlı Tarihinde Vakıf Yapan Kadınlar

Osmanlıda, akla gelen her türlü hizmet ve yardım, vakıf yolu ile sağlanılmıştır. Bunların arasında özellikle kadınların vakıfları incelemeye değerdir.

Erdem Yücel
Hayat Tarih Mecmuası, Şubat-Mart 1971, Sayı: 1-2, S: 44-49, 45-49
Fotograflar: H.Veysel Güleryüz

İslamiyet'in önemli bir sosyal dayanışma müessesesi olan vakıflar, kuruluşundan bu yana yüzyıllar boyunca yaşamış, günümüzde de varlığını korumuştur. Vakıf müessesesinin günlük olaylarla çok yakın bir ilgisi vardır, ayrıca sosyal ve ekonomik hayata da etkide bulunmuştur. Gerçekte, .dinî-hukukî bir kuruluş olan vakıf, insanlığa hizmet yolunda kültür ve sanatla başa baş yürümüş, onların yayılmasında, gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Vakfın oldukça uzun bir geçmişi vardır, islâmiyet'ten önceki devirlerde de zamanın hukuk kurallarına göre vakıflar kurulmuştu. Bunlara örnek olarak başlangıçta örneğin, Hititler'i, kolaylıkla gösterebiliriz. Sözünü ettiğimiz bu kavimler, teamüllerine göre birtakım vakıflar oluşturmuşlardı. O zamanlar yapılan vakıfların ilgili metinleri tabletler üzerine yazılmıştır ve bunlar İstanbul Arkeoloji Müzesi'nde muhafaza edilmektedir.

Vakıf müessesesi gerçek anlamdaki gelişmesini İslâmiyet'in yayılışından sonra yapmıştır.

Kelime anlamı olarak vakıf, kişilerin menkul (taşınır) veya gayrimenkul (taşınmaz) malını hiçbir etki altında kalmadan kendi isteği ile mülkiyetinden çıkarıp, toplum yaranna tahsis etmesidir. Bunun için de şahitler önünde tanzim olunarak mahkeme kütüklerine geçen vakfiye isminde bir tür resmî belgeler düzenlenmektedir. Tarih ve sosyoloji açısından büyük bir önem taşıyan vakfiyeler, bir topluluğun çeşitli zamanlardaki yardım ve dayanışma arzularını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Genellikle vakfiyeler kâğıt veya parşömen üzerine yazılmışlarsa da, ender olarak bazı değişik örneklere de rastlanılmaktadır. Örneğin Kütahya'da Germiyanoğlu Yakup Çelebî'nin imaretine ait vakfiye taş üzerine yazılmıştır ve bu tür vakfiyelerin en tanınmışıdır. Ayrıca Karaman'da İbrahim Bey imaretinin kapı kemeri üzerine yazılmış iki parçadan oluşan vakfiye ile, şimdi Konya müzesinde bulunan Dârü'l-huffâz'm mermer üzerine kazınmış vakfiyesi de bu tipin diğer önemli örneklerindendir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun en parlak devresine ulaştığı zamanlarda vakıflar daha da gelişmiştir. Zira imparatorluğun gayrimenkul servetlerinin büyük bir kısmını vakıflar meydana getiriyordu. Tesis edilen vakıfların görmüş oldukları hizmetler birbirine nazaran oldukça değişikti. Vakıf yolu ile camiler, mescitler, namazgahlar, okullar, medreseler, kütüphaneler, aşhaneler, kervansaraylar, bedestenler, çeşmeler, yollar, köprüler, kaleler, istikâmlar, spor tesisleri, mesireler, deniz fenerleri, su tesisleri, dul-yetim evleri, emzirme ve büyütme yuvaları, barınaklar gibi birçok hayır yapıları meydana getirilmiştir. Bunların da hemen hepsi mimarî ve sanat tarihi yönünden değerli eserlerdir. Ayrıca, kurulan vakıflar birbirinden değişik ve aynı zamanda ilgi çekicidir, îşte, bunların bir kısmını şöylece sıralıyabiliriz:

VAKIF KONULARI

Kış aylarında kuşların beslenmesine; hasta ve garip leyleklerin bakım ve tedavisine; bayram günlerinde, şehir ve kasabalarda top atılarak, çocukların sevindirilmesine, halkın neşe ve sevincinin arttırılmasına; alışveriş edenlerin aldatılmasını önlemek üzere, çarşı ve pazarlarda ölçek ve kantarlar konulmasına; evlâtlıkların hırpalanıp azarlanmamaları için, kırdıkları kapkacağın tazmin edilmesine; yoksul kızlara çeyiz verilmesine, düğünlerinin yapılmasına; çalışamıyacak kadar yaşlanan veya sakatlanan meslek ve sanat erbabı için para tahsisine; halka yararlı eserler yazdırıp bastırılmasına ve ücretsiz dağıtılmasına; cezaevlerindeki mahkûmların bazı ihtiyaçlarının karşılanmasına; halkın gıda ihtiyacının düşünülmesine; et fiyatlarının kış aylarında yükselmemesini sağlayacak tedbirlere, ıslah edilmiş koyunluklar kurmaya, koyun cinsinin ıslahına, ziraatin geliştirilmesine; borçlu olarak hapis olanların borçlarının ödenmesine, köy ahalisinin ihtiyarlarına elbise verilmesi; kale, istihkâmlara veya donanmaya yardımda bulunulması; zahire loncasının tesisi, çocukların baharda açık havada gezdirilmesi, mektep çocuklarının gıda, elbise, yakacak ve mesire masrafı tahsisi, Van gölünde gemi isletilmesi…...

Görüldüğü gibi akla gelen her türlü hizmet ve yardım, vakıf yolu ile sağlanılmıştır. Bunların yanı sıra ayrılıklı olarak bazı vakıfların hayırdan başka özel amaca yönelen tarafları da vardır. Vakfedenin hayatı boyunca hatim indirilmesi, kendisinin, çocuklarının ve torunlarının ölümünden sonra ruhlarına Kur'ân ve Mevlid okunması gibi vakıfları da örnek olarak kolaylıkla gösterebiliriz. Nitekim, 1588 yılında oluşturulan İstanbullu Zeynî Hatun vakfiyesi buna en güzel bir örnektir. Vakfiyeye göre kendisi için her gün üç cüz, oğlu için günde bir cüz, kızı için günde iki cüz okunacak ve her hafıza da 1,5 akça ödenecektir.

OSMANLI TARiHiNDE VAKIF YAPAN KADINLAR:

SELÇUK HATUN

Çelebi Sultan Mehmed'in kızı, II. Sultan Murad'ın kardeşi olan Selçuk Hatun Bursa ve İstanbul'da yapmış olduğu hayratı ile tanınmıştır. Amasya veya Merzifon'da doğmuş, Anadolu Beylerbeyisi Karaca Paşa ile evlenmiş, kocasının H.840 (M.1436) da Varna muharebesinde şehid düşmesi ile dul kalmıştır. Bundan sonra ömrünün geri kalan kısmını Bursa'da geçirmiştir. Şehzade Cem, Bursa'yı aldığı zaman Selçuk Hatun'u, II.Sultan Bâyezid'e göndermiş ve ondan, Anadolu'yu kendisine bırakmasını istemişti. Böylece Selçuk Hatun, Türk kadınları arasında ilk defa elçilik görevini de yapmıştır. Sul-

Mihrimah Sultan

Mihrimah Sultan'ın Üsküdar'daki camisi.

tan Bâyezid halasını hürmetle kabul etmiş, memleketi ikiye bölmenin zararlarını ona anlatmış ve teklifi kabul etmemiştir.

Selçuk Hatun H.890 (M.1486) yılında Bursa'da ölmüş, Yeşil Türbe'ye, babasının ayakucuna gömülmüştür.

Selçuk Hatun'un yaptırdığı eserlerin başında Edirne'deki mescidi ile Bursa civarındaki köprüsü gelmektedir. Ayrıca İstanbul'da Taşkasap'ta ahşap çatılı, taş minareli bir camisi vardır. Fakat bu cami 1956 yılında genişletilen yol sebebiyle yıkılmış, ortadan kaldırılmıştır. Sonraki yıllarda aynı isim altında biraz daha ileriye bir yenisi yapılmışsa da bugünkü yapı ile aslı arasında pek benzerlik bulunmamaktadır.

YEDİ SOFRALI SAKİNE HATUN

Yedi sofralı Sakine Hatun hakkında kaynaklarda etraflı bir bilgiye rastlanmamaktadır. Fakat üzüntü ile belirtelim ki, yaptığı hayratı da günümüze gelememiştir. Onun hakkında bildiğimiz sahn müderrisliğinde bulunmuş, Osmanlı müelliflerinden (yazarlarından) İlyas-zâde Şecâeddîn'in kızı oluşudur.

Sakine Hatun, Topkapı dışında yapı olarak küçük, anlam olarak büyük bir vakıf tesis etmişti, İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğü'nün haylr işleri kayıtlarından öğrendiğimize göre bu hayrat cami, imam meşrutası, sebil, sebilci meşrutası ve türbeden ibaretti. Sebil, caminin hemen yanı başında idi ve yolculara buradaki mermer ağızlı kuyudan çıkan şerbet lezzetinde bir su veriliyordu. Bu hayratta en çok dikkati çeken, mermerden sabit bir sofra idi. Aynca sofranın yanında da mermerden oldukça iri bir tuzluk vardı. Buradan gelip geçen fakir fıkaraya günde yedi kez sofra kurulur, yemek verilirdi. Sakine Hatun'un hayratından dört yüz yılı aşkın bir süre yemek ve su verilmiştir. Bundan dolayı da halk arasında o, «Yedi Sofralı Sakine Hatun» olarak isimlendirilmiştir.

Sakine Hatun'un sözünü ettiğimiz bu hayratı 1965 yılında yıktırılmış ve üzerinden yol geçirilmiştir. Böylece günümüzde ne mezarı, ne de eserinden bir kalıntı vardır.

HAFSA SULTAN

Hayırsever büyük bir insan olan Hafsa Sultan, Yavuz Sultan Selîm'in zevcesi, Kanunî Sultan Süleyman'ın da annesidir. Hayatı hakkında pek fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır. Hafsa Sultan aslen Kırımlı'dır ve Kırım Hanı Mengli Giray'ın kızıdır.

Hafsa Sultan, oğlu Şehzade Süleyman'ın (Kanunî Sultan Süleyman'ın) vali olarak bulunduğu Manisa'da uzun yıllar kalmış ve orada muazzam bir külliye meydana getirmiştir. Dinî, sıhhî ve içtimaî görevlerin birleşmiş olduğu bu külliye, cami, medrese, imaret, hân-kah, dârü'ş-şifa, hamam ve sıbyân mektebinden meydana gelmişti. Vakıflar Genel Müdürlüğü'ndeki H.929 (M.1523) tarihli vakfiyesinden Öğrendiğimize göre de bu külliyeye vakfettiği mallar sayılamıyacak kadar çoktu.

Hafsa Sultan'ın vakfiyesi talik yazı ile Arapça yazılmıştır. Vakfının idaresini Hacı Tacüddin İbrahim isminde birine vermiş ve burada 117 kişiyi görevli kılmıştır. Vakfiyede en ince noktalar üzerinde durulmuş ve ayrıca görevlerini iyi yapmıyanların azledîlebilmesi için de şartlar koşmuştur. Vakfiyeye göre imarette sabah ve ikindiden sonra günde iki defa yemek pişirilerek dağıtılacaktı. Bu yemeklerden softalar, ulemâ, hân-kahtaki misafirler, medrese talebesi ile fakir fukara yararlanacaktı.

Bundan ayrı olarak Hafsa Sultan vakıflarının büyük bîr kısmının toplandığı Urla'da bir de küçük mescit yaptırmıştı.

Hafsa Sultan H.940 (M.1533) yılında ölmüş, İstanbul'daki Sultan Selim Camisi haziresine gömülmüştür. Türbesi 1892 yılında yıkılmış, Meşrutiyet'ten önce yeniden yapımına başlanılmış ise de yarım kalmıştır. Günümüzde bu türbe temellerine kadar yıkılmış, çalılar arasında âdeta kaybolmuştur.

Hafsa Sultan'ın camisinde her yıl aıı'anevî Mesir şenlikleri yapılmaktadır. Böylece Merkez Efendi'nin ihdas ettiği ve minarelerden etrafa saçılan mesir macunları ile Hafsa Sultan bir defa daha hatırlanmaktadır.

MİHRİMAH SULTAN

Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı, Rüsdem Paşa'nm da eşi olan Mihrimah Sultan'ın biri Üsküdar'da, diğeri Edirnekapı'da olmak üzere iki büyük külliyesi vardır, ikisi de kendi adını taşır. Fakat bu yapıların bizzat kendisi tarafından mı, yoksa onun adına başkası tarafından rnı yaptırıldığı kesin olarak aydınlaşılamamıştır.

Üsküdar'daki Mihrimah Sultan külliyesi, cami, imaret, sıbyân mektebi, muvakkıthane, çeşme ve türbeden ibarettir. Klasik üslûptaki bu yapı topluluğu, Mimar Sinan'ın eseridir. Caminin portali üzerindeki beş satırlık Arapça tarih kitabesinde H.954 (M.1547) yılında Mihrimah Sultan tarafından yaptırıldığı kaydedilmiştir. Diğer taraf-

Mihrimah Sultan'ın Edirnekapı'daki camisi.

Haseki Hurrem Sultan Camisi.

tan Peçevî İbrahim Efendi, tarihinde, Kanunî Sultan Süleyman'ın hayratından söz ederken, bu kısımdan şöylece bahsetmektedir: «Mihrimah Sultan için Üsküdar'da leb-i deryada vâki iki bâb kervansaray ve medrese, mektep, cami ve imaret serapa ol padişahın hayratından mahsup olup cümlesi kendî fermân-ı şerîfleriyle ve ekser masarif ve levazımları cânib-i âlîlerinden verilmekle bina olunmuştur».

Edirnekapi'daki Mihrimah Sultan külliyesi ise cami, medrese, sıbyân mektebi, hamam ve türbeden meydana gelmiştir. Yapılardan hiçbirinin üzerinde tarih kitabesi bulunmadığından yapım tarihleri kesin olarak bilinememektedir. Vakfiyesindeki H.978 (M.1590) tarihi ise yapını tarihi olarak kabul edilememektedir. Bununla beraber Peçevî İbrahim Efendi, Edirnekapı'da Mihrimah Sultan Camii'nden bahsetmemektedir. Bu bakımdan yapının Sultan'ın ölümünden sonra kocası Rüstem Paşa tarafından yaptırılmış olması akla gelmektedir.

Mihrimah Sultan'ın bir başka hayratı da, Mekke'ye getirilmiş olan Ayni Zübeyde suyudur. Bunun yanı sıra İcâdiye tepelerinden toplattığı bir su, Üsküdar'daki caminin çeşmelerine kadar geliyordu. Fakat maalesef bu su sonradan Kuzguncuk sırtlarında kaybolmuştur.

ŞAH SULTAN

Şah Sultan, Yavuz Sultan Selim'in kızı, Vezîr-i âzam Lutfi Paşa'nın da zevcesidir. Kendisi bazı hayır eserleri meydana getirmiştir. Bunlardan kendi ismini taşıyan Esekapısı'ndaki cami ile Eyüp'te Bahariye'dekî cami en belli başlı olanlardandır. Şah Sultan Esekapısı'ndaki camisini H.936 (M.1528) yılında yaptırmıştır. Kesme taştan tuğla minareli olan bu cami, harap bir hâlde iken, 1953 yılında âdeta yeni baştan inşâ edilmiştir. Eyüp'teki camisini de H.963 (M.1555) yılında yaptırmıştır. Bundan başka Eyüp'te deniz 'kenarındaki Mevlevi tekkesine bazı derviş hücreleri ile bir sıbyân mektebi ilâve ettirmiştir.

Şah Sultan H.965 (M.1557) yılında ölmüş ve Bahariye'deki türbesine gömülmüştür.

HURREM SULTAN

Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatını baştanbaşa dolduran Hurrem Sultan, aslen bir Ukran rahibinin kızıdır. Roksolan ismindeki bu kızı Tatar akıncıları memleketinde esir ederek Osmanlı sarayına göndermişti. Padişah, fevkalâde güzel bir endama sahip olan Roksolan'in vahşî güzelliğine hayran olmuş, ona özel bir daire hazırlatarak başbaşa saatler,. günler geçirmişlerdi. Sarayda Hurrem ismi verilen Roksolan, önce Mihrimah Sültan'ı, arkasından da Şehzade Mehmed'i dünyaya getirmişti.

Bu sırada Kanunî Sultan Süleyman sık sık seferlere çıkıyor, hepsinden de zaferlerle dönüyordu. Hurrem Sultan sarayda kendini sevenlerin meydana getirdiği bir topluluk kurmuştu; bununla beraber düşman kazanmaktan da geri kalmıyordu. Bunların başında görümcesi Hadice Sultan ile Makbul İbrahim Paşa geliyordu. Fakat kızı Mihrimah Sültan'ı Rüstem Paşa ile evlendirip onun sadrâzam oluşundan sonra durumu daha da kuvvetlenmişti. Süleymaniye Camisi'nin yapımı tamamlanıp büyük bir törenle ibâdete açıldıktan bir süre sonra, Hurrem Sultan hastalanmış ve bir sabah hayata gözlerini yummuştur. Sultan, Süleymaniye Camisi'ndekî kendi ismini taşıyan türbesinde gömülüdür.

Hurrem Sultan, kızı Mihrimah Sultan ile birlikte cami, medrese, hamam, kervansaray ve su tesisleri yaptırmıştır. Ayrıca Mimar Sinan'a cami, medrese, dârü'şşifa, imaret, sıbyân mektebi ve sebilden meydana gelen meşhur Haseki Külliyesini inşâ ettirmiştir. Bundan başka Sultanahmet meydanında Haseki Hurrem Sultan adına yaptırılmış olan bir çifte hamamı vardır. Mimar Sinan'ın eseri olan bu hamam, Türk mimarisindeki hamamların muhakkak ki, en gelişmiş olanıdır.

NURBANÛ VÂLIDE-SULTAN

Nûrbânû Sultan küçük yaşlarda getirildiği Osmanlı sarayında büyümüş ve orada terbiye almıştı. Güzelliği ve cazibesi ile II. Sultan Selim'in dikkatini çekmiş, önce haseki, sonra da Vâlide-sultan olmuştur.

Nûrbânû Vâlide-sultan'ın hayır eserlerinin başında hiç şüphesiz, Üsküdar'da çevreye hâkim bir tepe üzerinde inşâ ettirdiği külliyesi gelmektedir. Bu yapı topluluğu eskidenberi «Vâlide-i Atik» (Eski Valide) ismi ile tanınır. Külliye, cami, medrese, dârü'ş-şifa, imaret, çifte hamam ve sıbyân mektebinden meydana gelmiştir. Mimarı da, devrin başmimarı olan Koca Sinan Ağa'dır.

Nûrbânû Sultan külliyenin yapımının tamamlandığı yıl ölmüştür. Bu hayır eseri ile ilgili şirin bir de halk rivayeti vardır: Vâlide-sultan Camii'nin yeri için kesin karar verememiş, bir gece rüyasında aksakallı, nur yüzlü bir ihtiyar ona şunları söylemiştir:

"— Yaşmağını Beşiktaş isklesinden esen rüzgâra bırak, camiini, rüzgârın yaşmağı götüreceği yerde yap..." Nûrbânû Sultan da rüyasındaki bu sözlere uymuş, rüzgâr Vâlide-sultan'ın yaşmağını Beşiktaş iskelesinden alıp Üsküdar'a Toptaşı tepesine götürmüştür. Bununla beraber aynı rivayet, Üsküdar'da Kösem Sultan'ın Çinili Camii için de söylenmektedir.

Nûrbânû Vâlide-sultan, Türk çini sanatının en güzel örneklerini içerisinde topladığı camiye, zengin vakıflarda bulunmuştur. Bunlar arasında Cedid Valide civarında olan Yeşil Direkli hamam (Büyük hamam), Divanyolu'ndaki çifte hamam (Çemberlitaş hamamı), Langa'daki Havuzlu Hamam'ın isimlerini kolaylıkla zikredebiliriz. Ayrıca Nûrbânû Sultan, külliyesi için «Eski Valide Suyu» isminde bir de su toplatmıştır. Üç

Nurbanu Valde Sultan (Atik Valde) camisinin içinden bir görünüm.

değişik kaynaktan toplanan bu suya zamanla birçok dinî ve sosyal tesislerin sulan da bağlanmıştır. Eski Valide Suyu, bugün Üsküdar'ın tarihî su tesisleri içerisinde en bakımlı olanlarmdandır. Önceleri sadece Toptaşı'ndaki külliyesi için düşünülen bu su, sonradan Şemsipaşa, Tunusbağı, Atpazarı, Kapıağası ve Körbakkal taraflarındaki çeşmelerden de akıtılmıştır.

Çinili Cami'nin içinden bir görünüm.

SAFİYE SULTAN

Safiye Sultan'ın asıl adı Agrippine Bafa'dır. Sarayda Safiye ismini alan Venedikli Bafa, güzelliği ve zekâsı sayesinde, kısa zamanda sivrilmiş, zamanın ileri gelen kadınlarından biri olmuştur.

Nûrbânû Vâlide-sultan'ın son yıllarında Safiye Sultan'ın sarayda bir dediği iki olmuyordu.

III. Mehmed'in tahta geçişinden sonra kudreti daha da arttı. Zira Safiye Sultan artık, Vâlide-sultandı ve yeni padişah da annesinin sözünden dışarı çıkmıyordu. Fakat oğlunun ölümünden sonra parlak günleri sona erdi. Gönderildiği Eski Saray'da (Beyazıt'da) iki yıl daha yaşadı ve H.1014 (M.1605) yılında 58 yaşında iken öldü, Ayasofya'da III. Sultan Murad'm türbesine gömüldü.

Safiye Sultan, oğlu III. Mehmed zamanında Türk mimarîsinin en güzel eserleri arasında isminden söz edilen Yeni Cami'yi yaptırmaya başlamıştır. Caminin yeri Safiye Sultan adına H.1006 (M.1597) yılında istimlâk edilmişti Aynı yıl Ramazan'ın ikinci günü törenle temel atılacaktı; fakat sadrâzam Hasan Paşa'nin azledilmesiyle bu merasim daha ileri bir tarihe bırakıldı. Nihayet 1006 yılı Muharrem'inin 11'inci (M.1597) günü parlak bir törenle caminin temelleri atıldı. Tarihçi Selânikli Mustafa Efendi'den öğrendiğimize göre, inşaat bir yıl kadar devam etmiş, bu arada Mimar Davud Ağa vebadan ölmüş, yerine Su Nâzın Dalgıç Ahmed Ağa getirilmiştir. Fakat aksilik bununla da kalmamış, H.1012 (M.1603) yılında Sultan Mehmed'in ölümü üzerine Safiye Sultan'ın Eski Saray'a nakli üzerine inşaat yarıda kalmıştır. Bundan sonra camiyi tamamlamak, aradan geçen uzun yıllardan sonra Turhan Sultan'a nasib olmuştur.

MAHPEYKER KÖSEM SULTAN

I. Sultan Ahmed'in eşi, IV. Sultan Murad ve Sultan İbrahim'in annesi olan Mâhpeyker Kösem Sultan, Osmanlı sarayında kırk yıldan fazla bir süre hüküm sürmüştür.

Çeşitli saray entrikalarının yanısıra Kösem Sultan'ın birçok hayırlı işleri de vardır. Nihayetsiz denilebilecek kadar bir servete sahipti. Anadolu'da birçok hasları, Kıbrıs'ta çiftlikleri vardı. Mercan yokuşundaki Valide Hanı'nda ise yirmi sandık dolusu filorin altını, dolaplar dolusu inciler, mücevherler saklardı. Öldüğü zaman bütün bu mallar devlete kalmıştır.

Kösem Sultan'm yaptırdığı eserlerin başında Üsküdar'daki Çinili Cami gelmektedir. Kubbe kasnağına kadar XVII. yüzyılın en nefis çinileri ile bezenmiş olan bu cami, küçük ölçüde olmasına rağmen zamanının en güzel yapılarından biri idi. Bunun yanındaki Çinili Hamam, sıbyân mektebi, sebil ve çeşme de gene Valide -sultan'ın hayır eserlerindendi. Sultan, H.1050 (M.1640) tarihinde hazırladığı vakfiyesinde, her yıl Kabe yollarında bulunan fakirlere surre alayı ile gönderilmek üzere para vakıfları da meydana getirmişti.

Bundan başka Anadolukavağı'nda bir cami yaptırmış, Mekke ve Medine'de de hayratta bulunmuştu.

HATİCE TURHAN SULTAN

Osmanlı sarayının renkli simalarından Hadice Turhan Sultan 1627 yılında Ukrayna'da doğmuş, on iki yaşında iken Tatarlar'm eline esir düşerek istanbul'a getirilmişti. Kösem Sultan, onu saray usûlüne göre terbiye ettirmiş ve padişaha hediye etmişti. Turhan Sultan, Şehzade Mehmed'i dünyaya getirince, itibarı son derece arttı.

IV. Sultan Mehmed, henüz yedi yaşında Osmanlı tahtına çıktığı zaman, Turhan Sultan'ın da yıldızı parlamaya başladı. Kösem'in öldürülmesinden sonra, sarayda tek başına kalmıştı. Devlet işlerine iyi niyetle karıştı. Sadrazamlığa Köprülü Mehmed Paşa'mn gelmesinde rol oynaması yerinde bir iş oldu. Böylece onun yaptığı en büyük iyilik, Köprülü sülâlesini iş başına getirmekle oldu. Diğer taraftan, Türk mimarîsinin en büyük yapılarından birini ibâdete açtı. Yeni Cami, Safiye Sultan tarafından başlanmış, onun Eski Saray'a gönderilmesi ile yarım kalmıştı. Araya giren altmış yıl gibi uzun bir aradan sonra camiyi tamamlamak, Turhan Sultan'a nasip olmuştur. Camiden başka okul, dârü'l-hadîs, sebil, çeşme, hünkâr kasrı, türbe ve çarşı yaptırmış, H.1074 (M.1663) tarihli vakfiyesinden öğrenileceği gibi buraya zengin vakıflarda bulunmuştur. Bu yapı topluluğundan, sıbyân mektebi ile dârü'l-

Yeni Cami'nin Beyazıt Kulesi'nden çekilmiş bir fotografı.

Yeni Valde Camisi.

hadîs günümüze gelememiştir. Diğer yapılar iyi bir durumdadır.

GÜLNÜŞ EMETULLAH SULTAN

Gülnûş Emetullah Sultan aslen Giritli'dir. Serdar Deli Hüseyin Paşa, Resmo kalesini fethettikten sonra, esmer güzeli bir kızı, İstanbul sarayına hediye etmişti. Bu kız, Gülnûş Sultan'dan başkası değildi. Bu sultanın ismine tarihte ilk defa H.1075 (M.1664) yılında rastlamaktayız. Çünkü o tarihte IV. Sultan Mehmed'den bir erkek çocuk dünyaya getirerek haseki sultan unvanını almıştır.

Padişah, hasekisine öylesine bağlı idi ki, ele geçirdiği Lehistan topraklarında camiye çevrilen kiliselere hep Gülnûş'un ismini veriyordu. Aradan geçen dokuz yıl sonunda H.1085 (M.1674) de Gülnûş Sultan'ın bir şehzadesi olan Şehzade Ahmed dünyaya geldi:.

IV. Sultan Mehmed tahttan indirilince Gülnûş Sultan da, eşiyle birlikte Edirne'de altı yıl geçirmeye mecbur kaldı. 1695'te II. Mustafa Osmanlı tahtına oturunca Gülnûş Vâlide-sultan'ın önünde yeni bir devir açıldı. Artık Vâlide-Sultan olmuştu ve ölünceye kadar da bu sıfatı taşıdı.

Vak'anüvis tarihleri Gülnûş Vâlide-Sultan'ın dindar bir yaradılışa sahip olduğunu kaydetmişlerdir. Eşi ve oğulları, zaferler veya av peşinde koşarken o, hayır işleri ile uğraşmıştır. IV. Mehmed zamanında Mekke'de Haseki imaretini yaptırmış, ayrıca maddî yardımlarla oralardaki fakir fukaranın şükran hislerini kazanmıştı. II. Sultan Mustafa tahta çıktığı zaman da aynı duyguların etkisi altında dinî eserler meydana getirmeye çalışmış, Hac yolunda çeşmeler, sebiller yaptırmıştır. Bunları gören Sultan Mustafa da annesi için Galata'da bir cami inşa ettirmiştir.

Gülnûş Sultan'm şüphesiz ki, en mutlu günleri, oğlu III. Sultan Ahmed zamanında geçmiştir. Sultan ili. Ahmed annesi adına Üsküdar'daki Yeni Cami'yi (Cedîd Valide Camisi) inşa ettirdi. Klasik üslûpta olan bu külliye; cami, imaret, sıbyân mektebi, muvakkıthâne, sebil, çeştne ve türbeden meydana gelmiştir.

Ayrıca, Sultan H.1120 (M.1709) yılında bir su toplattırmıştır. Gülnûş Valide Sultan Suyu ismini alan bu su, Valdebağı'nda, Sultan Aziz'in köşkü önünden çıkarak, Yeni Cami'ye su veriyordu. Bundan başka İnâdiye'deki çeşmelere, Ahmediye Camisi ile sebiline de su getiriyordu.

Gülnûş Sultan bu eserlerin inşaasından altı yıl sonra, H.1126 (M.1715) yılı baharında, oğlu ile Edirne'ye gitti ve orada hayata gözlerini yumdu; Üsküdar'daki Cedîd (Yeni) Valide Camisi önündeki türbesine gömüldü.

ZEYNEP SULTAN

Sultan III. Ahmed'in kızı, Melek Paşa'nın da karısı olan Zeynep Sultan, cami, sıbyân mektebi, sebil ve çeşme yaptırarak vakıf tarihimize ismini yazdırmıştır.

Zeynep Sultan'ın yapı topluluğu, Gülhane Parkı'nın karşısmdadır. Ayrıca H.1183 (M.1769) tarihli vakfiyesinden öğrendiğimize göre, kırk mevcutlu olan mektebinin öğrencilerine günde bir akça, yılda da bir defaya özgü elbise parası olmak üzere 4.50 kuruş veriliyordu. Çeşmesi, Aydınoğlu tekkesinin karşısında bulunuyordu, sonraları üzerine bir ev yaptırılmıştır. Türbesi ile sebili, caminin önünde yer alıyordu. Fakat H.1288 (M.1869) yılında caddenin genişlemesi ile türbe ve sebil yıkılmış, sultanin kemikleri de bir sandık içerisine yerleştirilerek, Camiin bodrumuna bırakılmıştı. Yaklaşık olarak bundan 75 - 80 yıl kadar önce Vakıflar Genel Müdürlüğü, hazirenin bir kenarına bu kemikleri gömerek, basit bir mezar meydana getirmiştir.

MİHRİŞAH SULTAN

Vakıf tarihimizin bir başka ünlü siması da Mihrişah Vâlide-Sultan'dır. Bununla beraber onun hayatı hakkında bildiklerimiz pek fazla değildir. Bildiğimiz, Sultan III. Mustafa'nın zevcesi, Sultan III. Selim'in annesi olduğudur.

Mihrişah Sultan'in vakıflarının başında Eyüp'te kendi ismini taşıyan imareti gelmektedir. İmaretin bir yanında 1805'te ölen Mihrişah Sultan'ın türbesi, diğer yanında da sebil ve çeşmeler yer almaktadır.

İmarette, açılışından bu yana geçen iki yüzyıla yakın bir süre, hergün fakir fıkaraya yemek verilmiştir. Vakfiyesindeki şu satırlar, vakfın zenginliğini göstermektedir: «Her hafta perşembe günü ve ramazanda her gün pilâv yapmak için 83 okka Mısır pirinci ve zerde için günlük 33'er okka Mısır pirinci ve pilâv için günlük 23 okka koyun eti ve zerde için 50'şer okka hâlis bal...»

Mihrişah Sultan, Eyüp Camisi içerisinde bir de kütüphane yaptırmıştır. Devrin şâirlerinden Surûrî, bu vakıf için şu manzum tarihi söylemiştir:

Satr-ı târihin Surûrî harf-i menkuu île yaz
Vâlide-Sültan kütüb vakf etdi nakd-î cûd ile

Bundan başka sultdnın daha birçok hayır eseri vardır. Halıcıoğlu'ndaki H.1208 (M.1793) tarihli cami ile Kasım Günânî Camii karşisındaki 1792 tarihli çeşme, Yenikbyde H.1220 (M.1805) tarihli çeşme, Küçüksu'da Küçüksu köşkünün önünde H.1221 (M.1806) tarihli çeşme de bunların başında gelmektedir. Ayrıca, onun namına III. Sultan Selim, Bahçeköy Arabacıoğlu Mandrası deresinde Valide bendini yaptırmıştır. Mihrişah Sultan'ın, Eyüp'teki hayratına su vermek için düşünülen bendin mermer su toplama duvarı üzerinde de sultanın H.1211 (M.1796) tarihli kitabesi yer almaktadır.

NAKŞİDİL VALİDE-SULTAN

Nakşidil Vâlide-Sultan, I. Abdülhamid'in karısı, II. Mahmdd'un annesidir. II. Mahmud'uh tahta çıkmasıyla 1808'de Vâlide-Sultan olmuştur. Fakat 1816'da hastalanmış, tedavisine hekimbaşı Mes'ud

Halıcıoğlu'ndaki Mihrişah Sultan, Humbaracı Camisi.

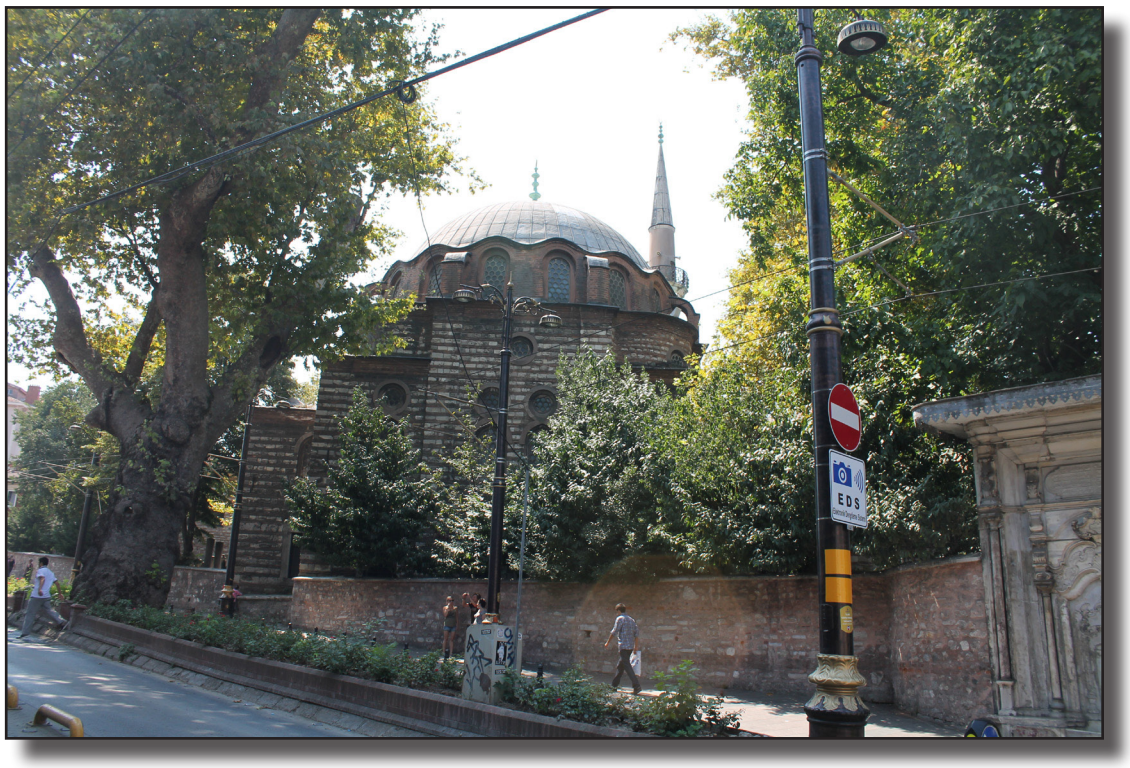

Zeynep Sultan Camisi.

Efendi ile iki Rum hekim memur edilmiştir. Hastalığı artınca, Çamlıca'ya hava değişimine gitmesi tavsiye edilmiş, son günlerini Beşiktaş Sarayı'nda geçirmiştir. Şânîzâde tarihinde, Sultan'ın iyi tedavi edilmediğini ve bir yemek sırasında duyduğu gürültüden dehşete kapılarak öldüğünü yazmaktadır.

Nakşidil Vâlide-Sultan, Fatih'te bir sıbyân mektebi, sebil, türbe ve şehrin çeşitli yerlerinde de çeşmeler yaptırmıştır, İstanbul Belediyesi Eski Eserler arşivinde Fatih Camisi hududu içerisinde olduğu kaydedilen sıbyân mektebi, günümüze kadar gelemediği gibi, yeri de bulunamamıştır. Fatih Camisi'nîn dış avlusundaki türbesini, hayatta iken yaptırmıştır. Zamanının en güzel mimarî eserlerinden olan türbenin yuvarlak bir planı vardır; içerisi, kalem işleriyle süslenmiş, kapı üzerindeki âyetleri de Hattat Rakım Efendi yazmıştır.

CEVRİ KLFA

Canını feda etme pahasına II. Sultan Mahmud'un hayatını kurtaran bu kadın, yaptırdığı bir mektep ve meydana getirdiği hayratı ile tanınmıştır.

Cevrî Kalfa, Divanyolu'nda Sultanahmet Meydanı'nın karşısında büyük bir taş mektep ile çeşme yaptırmıştır. Ayrıca Eyüp iskelesi civarında, Üsküdar'da Nuh Kuyusu'nda zengin vakıflar meydana getirmiştir.

Cevrî kalfa sıbyân mektebini H.1235 (M.1819-1820) yılında Türk-ampir üslûbunda yaptırmıştır, iki katlı, on dersaneli olan yapı, üç blok halindedir. Cümle kapısı üzerindeki kitabe Keçeci-zâde İzzet Molla'nındır. Kitabede belirtildiği gibi, ilkokul olarak yapılan bina, günümüzde de aynı hizmeti görmektedir.

Sultan II. Mahmud, Cevrî Kalfa'ya Büyük Çamllca'da geniş bir arazi vermiş, bir de köşk yaptırmıştır. Bu arazinin içerisinde bir su kaynıyordu ki, bu su «Cevrî Kalfa Suyu» ismiyle tanınmıştı. Cevrî Kalfa toplanan suları künklerle Üsküdar'a indirmiş ve yol kenarındaki çeşmelerden akıtmıştır.

BEZM-İ ALEM VALİDE-SULTAN

Bezrn-i Alem Valide-Sultan servetinin büyük bir kısmını hayir işlerine sarfetmiş ve hastanesi ile mektebi, zamanında imparatorluğun en ileri iki müessesesi olmuştur.

Bezm-i Âlem Valide Sultan, Yenibahçe çayırında, Baltacıodalâra, Ebubekir bostanı ile Sultan III. Mustafa, Sultan II. Bâyezid, Zeynep Hatun, İskender Ağa ve Mustafa Ağa'nın çeşitli vâkıflarına ait arsaları satın alarak H.1261 (M.1843) de hastanesinin yapımına başlatmış ve H.1263 (M.1845) yılında hizmete açmıştır, İstanbul'da yaşıyan bir ingiliz amirali, bu hastane için: «Osmanlı İmparatorluğu'nda gerçekten hastane denilmeye lâyık tek müessese» demiştir. Hakikaten devrin en modern hastanesi olan Gurabâ Hastanesi o zamanlar yüz yataklı idi ve en değerli hekimler de burada toplanmıştı.

Diğer taraftan vakfiyesinde, hastanede çalışacakları birer birer tesbit etmiş ve en küçük teferruat üzerinde bile durmuştur. Vakfiyede son derece ilgi çekici insanî hükümler bulunmaktadır. Bunlardan birinde şöyle denilmektedir: «Şayet, bir hastanın iyileşmesi için bir limon gerekli, limonun değeri de bir altın lira ise o, mutlak surette alınacaktır».

Üzerinde durulması gerekli bir başka yerde de şöyle bir hüküm vardır: «Bir okka kömür, bir okka altın fiyatına da olsa, hastaların ısınması için mutlaka alınacaktır».

işte, Bezm-i Âlem Valide Sultan vakfiyesinde böyle ince noktalar üzerinde durmuştur ve onun asıl büyüklüğü sanırız ki bundan ötürüdür.

Bezm-i Âlem Valide-Sultan'ın bir başka eseri de, Sultan Mahmud türbesinin arka tarafında yaptırdığı okuludur, içinde litografya matbaası bulunan bu okul, rüştiye üzeri bir eğitim yapıyordu. Padişahın emri ile H.1266 (M.1850) yılı ramazanının 19'uncu günü Reşid Paşa'nm nutku ile açılmış, merasime de, devrin ileri gelenleri katılmıştı. Bezm-i Âlem Valide-Sultan açılıştan bir yıl sonra hazırlattigı vakfiyesinde okutulacak derslerden, hocalara verilecek ücretlere kadar en ince teferruat üzerinde durmuştur. Ayrıca bununla da kalmamış, biri fanuslu olmak üzere, iki büyük saati buraya vakfetmiştir. Bunun yanı sıra okulda son derece kıymetli eserlerden oluşturulmuş 546 ciltlik bir kütüphane yapmıştır. Bu kitaplardan Seyyid Mahmud'un, Yakutî Mu'lasımî'nin ve Şeyh Hamdullah'ın yazmış olduğu Kur'ânlar, Türk yazı sanatının en güzel örnekleri arasındadır.

Günümüzdeki İstanbul Kız Lisesi, aslında Bezm-i Âlem Valide-Sultan'ın okulundan başkası değildir. Fakat ne yazık ki, okul, yaptıranın ismini taşımamaktadır.

Bundan başka sultanın, İstanbul'da yaptırdığı iki cami vardır; Dolmabahçe Camisi ve Gurabâ Hastanesi camisi. Dolmabahçe Camisi'nin yapımına H.1268 (M.1852) yılın-

Bezm-i Alem Valide Sultan (Dolmabahçe) Camisi.

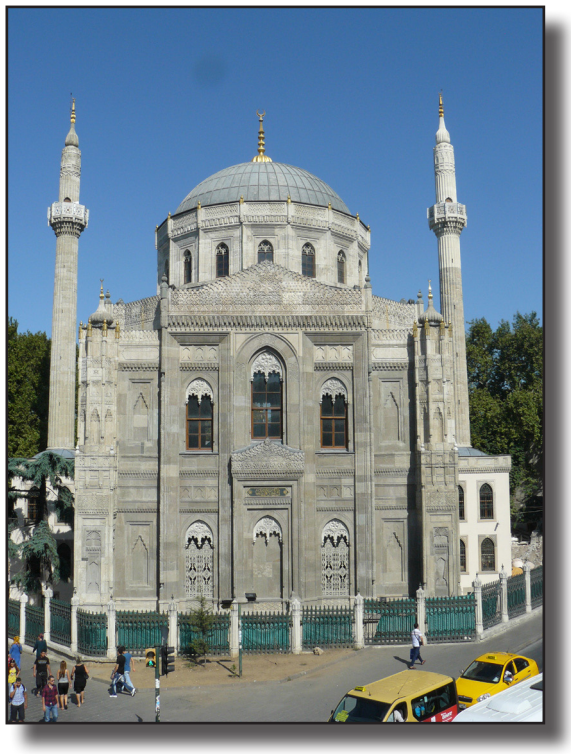

Pertevniyal Valde Sultan Camisi.

da başlanmışsa da, sultanın ölümü üzerine oğlu Sultan Abdülmecid tarafından tamamlanmıştır. Bu cami de, onun ismi ile değil, yerine göre Dolmabahçe Camisi olarak tanınmaktadır.

Gurabâ Hastanesi camisi ise, kapı kitabesinden öğrenildiğine göre H.1261 (M.1843) yılında yaptırmıştır.

Bezm-i Alem Valide Sultan, başta Yahya Efendi dergâhı olmak üzere, İstanbul'un birçok dergâhına zengin vakıflarda bulunmuştur. Ayrıca, İstanbul'un çeşitli semtlerine çeşmeler yaptırmış olup bunlar, onun ismi ile «Bezm-i Âlem Valide-Sultan çeşmeleri» diye tanınmaktadır. Bu çeşmelerden günümüze gelebilenler şunlardır: Gurabâ Hastanesi yanındaki çeşme, Topkapı surları dışındaki Rami ve Maltepe yollarının ortasındaki çeşme, Maçka-Beşiktaş arasında Akaretler'de bulunan çeşme, Kasımpaşa'da Hacı Ahmed deresi civarındaki çeşme ve Tarabya'daki çeşme.

PERTEVNİYAL VALİDE - SULTAN

Pertevniyal Valide-Sultan, II. Sultan Mahmud'un ikinci ikbâli, Sultan Abdülaziz'in annesidir.

Yaptırmış olduğu hayır eserlerinin başında, Aksaray'da kendi adını taşıyan camisi gelir. Bunun yerinde H.1202 (M.1785) yılında yapılmış Kocamustafa Paşa vakfı kâtibi Mustafa Efendi'nin bir mescidi bulunuyordu.

Cami, XIX. yüzyılda mimarîmizde büyük ölçüde etkisi olan eklektik üslûpta inşa edilmiştir. Mimarları İtalyan Montani ile Ermeni Balyan Kalfa'dır. Cami, Hattat Mehmed Rif'at Efendi'nin çepeçevre yazdığı sûre-i Melek ile bezenmiş, avlu kapılarından biri üzerine de Arif Efendi'nin talik kitabesi yerleştirilmiştir. Ayrıca caminin yanına güzel bir çeşme, muvakkıthâne, kütüphane, okul ve müezzin odaları ile meşrutalar yapılmıştır.

Pertevniyal Valide-Sultan'ın türbesi istimlâk dolayısıyle 1953 yılında yıkılmış ve kemikleri geçici olarak Sultan Mahmud'un türbesine nakledilmiştir. Aradan geçen bir süre sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü caminin arka tarafında yeni bir türbe yaptırmış ve Valide-Sultan'ın kemikleri 3 Haziran 1969'da buraya yeniden gömülmüştür.

Pertevniyal Valide-Sultan 1055 yazma ve basma kitabı da caminin kütüphanesine vakfetmiştir. Bunun yanı sıra Mahmudiye Mektebi denilen okul, Aksaray yangını sırasında yanmış ve 1930 yılında günümüzdeki Pertevniyal Lisesi olan bina yapılmıştır. Sultanın hayratı arasında çeşitli çeşmeler de bulunmaktadır. Bunlardan sultanın ismi ile tanınan çeşmelerden saptayabildiklerimiz şunlardır: Karagümrük'te pazar meydanı arkasındaki çeşme, Defterdar'da, Şehremini'n de Valide-Sultan camisinin avlu kapısında yer alan çeşmeler.

VE DİĞERLERİ

Osmanlı tarihinde vakıf yapan kadınlar bunlardan ibaret değildir. Onların yanında daha birçokları vardır ve şehrin mütevazi köşelerinde irili ufaklı hayır eserleri meydana getirmişlerdir. Burada sadece bazılarının isimlerinden ve yaptıkları hayrattan kısaca söz edeceğiz. Fâtih Sultan Mehmed'in süt annesi Hand Hatun, Mahmutpaşa civarında bir çok vakıf meydana getirmiştir. Şehzade Korkut'un kızı Ferruh Sultan, Lâleli Camisi karşısındaki Kızıltaş Mescidi yanında bir sıbyân mektebi; Kürdistan Kazaskeri İdris-i Bitlisî'nin karısı, Ebülfadl Mehmed Efendi'nin annesi olan Zeynep Hatun, Eyüp Gümüşsuyu'nda sıbyân mektebi, cami ve çeşme yaptırmıştır. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi'nin kızı olan Sitti Hatun'un, Silivrikapısı'nda cami ile medresesi vardır. Kanunî Sultan Süleyman'ın saraylılarından, Kıbrıs Beylerbeyisi Ahmed Paşa'nm karısı Perîzâd Hatun da bir zaviye, ona bitişik bir mescit ve ayrıca H.983 (M.1575) tarihli bir çeşme yaptırmıştır. Caminin yanında Perîzâd Hatun'un kocası ile birlikte gömülü bulunduğu türbesi vardır. Bu arada borçlu mahkûmları kurtarmak için de para vakfı meydana getirmiştir. II. Sultan Selim'in kızı Piyâle Paşa'nın karısı olan Gevher Sultan'ın Cerrahpaşa Camisi karşısında bir medresesi vardır. Vakfiyesini H.1018 (M.1609) yılında tanzim etmiştir; burada okuyan her öğrenciye günde altı akça ve ayrıca her yıl gelir artışından da bir miktar para verilmesini şart koşmuştur. III. Sultan Selim'in dadısı Nazperver Kalfa, Davutpaşa iskelesinde bir sıbyân mektebi ile çeşme; II. Sultan Bâyezid'in torunu Neslişah Hanım-Sultan da, biri Edirnekapı, diğeri İstinye'de olmak üzere iki ayrı cami yaptırmıştır. Kanunî Sultan Süleyman'ın dadısı Daya Hatun'un Mahmutpaşa civarında bir camisi bulunmaktadır. Ayrıca Kanunî'nin cariyelerinden Gülfem Hatun, Üsküdar'da çarşı içinde bir cami ile sıbyân mektebi inşa ettirmiştir. Bundan başka Yavuz Sultan Selim'in dadısı Kamer Hatun'un Beyoğlu'nda bir camii ile Yedikule civarında bir sıbyân mektebi vardı. I. Sultan Abdülhamid'in altıncı kadını Fatma Şebsafâ Hatun, Zeyrek'te barok üslûbunda bir cami ile sıbyân mektebi inşa ettirerek bugün dahi isminden söz ettirmektedir.

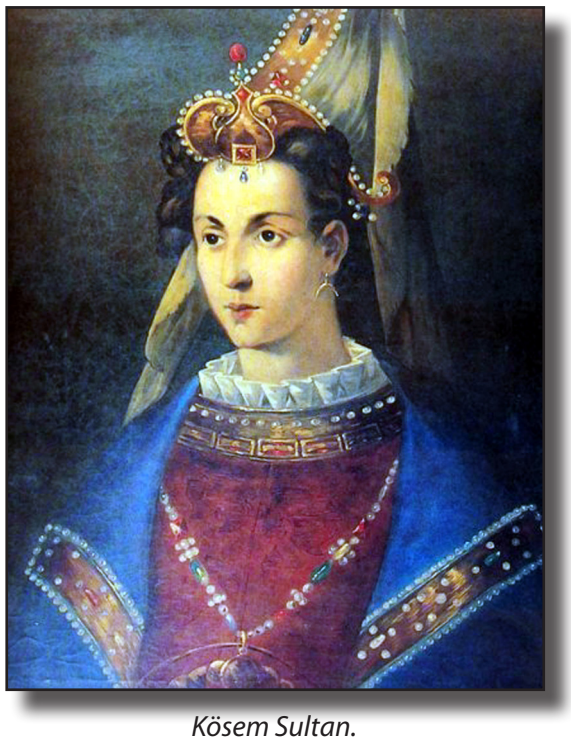

Kösem Sultan.

Valide Bendi.

Padişahlar Kardeşlerini Neden Öldürürlerdi?

Nihat Sami Banarlı
Hayat Tarih Mecmuası 1966, Sayı:12. S:28-32

Osmanlı İmparatorluk ailesi, daha Murad Hudâvendigâr'dan başlayarak devleti tek elden yönetme siyaseti gütmüştü: Çok büyük tarihî ve siyasî zorlamalar, tahta çıkan her hükümdara, saltanat rakiplerini ortadan kaldırmak gibi ağır bir görev yüklemişti. Bu üzücü zorunluluk, hükümdarları, ister istemez, kendi öz kardeşlerine kıymak durumunda bırakıyordu.

Bunun nasıl ve ne büyük bir fedakârlık olduğunu düşünmek istemeyen önemli bir kısım Batılı tarihçiler, olayı, Osmanlılar aleyhinde bir zulüm ve vahşet tablosu şeklinde gösterirler. Halbuki bu hareket, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş, tutunuş ve yükselişindeki hükümet özellikleri arasındadır.

Yıllardan beri, halkımızın tarih sevgisini istismar heveslisi bir kısım Türk yazarları da bu olayı gene onların aleyhinde kullanıyorlar. Kendi tarihlerini, yerli, yersiz hükümlerle bir zulüm ve vahşet şeridi halinde gösterenlerin düşünceleri tenkide değer mi? Bizde bu Osmanlı düşmanlığı ve ecdat aleyhtarlığı, hangi köklenden ve hangi aşağılık duygusundan geliyor? Konumuz, bu değildir.

Fakat bugün hâlâ, bir kısım kitap, gazete ve dergilerimizde, örneğin, «Osmanlı Sarayı'nda Kafa Ezme Töreni» yahut «Mezarından Çıkarılarak Başı Kesilen Şehzade» gibi başlıklarla afişe edilen bu türlü davranışları doğru bulamıyoruz.

Biz, burada, ilk Osmanlı sultanlarının devlet ve milletlerinin selâmeti uğruna kendi kardeşlerini, hatta evlâtlarını öldürmek zorunda kalışlanndaki nedenler üzerinde duracağız.

Tarih olaylarını kendi çağları ve kendi koşulları içinde değil de, günümüzün sosyal modalarına ve moda zihniyetlere göre mütalâa yanlışlığı, bizde tarih araştırma ve yazılarına içinden çıkılmaz bir karışıklık vermiştir.

Halbuki XIV. yüzyılda Ahmedî ve XV. asırda Âşıkpaşa-zâde gibi ilk Osmanlı kronik yazarları, bu olayların nedenlerini pekâlâ belirtmişlerdir. Ahmedî'nin manzum Osmanlı Vekaayînâmesi incelenmeden önce, kardeş öldürme macerasının Yıldırım Bâyezid'in tahta çıkmasıyla başladığı sanılırdı. Gene Aşıkpaşa-zâde'den başlayarak, eski, yeni Osmanlı tarihleri ve Hammer gibi, Avrupalı tarihçiler aynı bilgi ve fikirdeydiler. Bu üzücü gelenek, Yıldırım'la başlayınca, Yıldırım'ın, tarihe hiddetli ve şiddetli bir hükümdar çehresiyle aksedişi yüzünden, kardeş idamlarının bir zulüm ve vahşet tablosu gibi gösterilmesi daha kolay oluyordu.

AVRUPALI TARİHÇİLERİN İFTİRALARI

Gerçekten, Yıldırım, hükümdar olduğu gün, kardeşi Yâkub Çelebi boğdurulmuştu. Ancak bu konuda, önce Aşıkpaşa-zade tarihinde verilen bir bilgi, XVI. yüzyıl tarihçisi Hoca Sâdeddin Efendi tarafından şöyle bütünlenmişti: "Yâkub Çelebi'nin boğduruluşu, Yıldınm'ın emriyle olmamıştır. Buna, Kosova Meydan Savaşı'nda bulunan «Ümerây-ı Devlet ve Erkân» lüzum görmüştür. Devlet ve ordu âmirleri, Murad Hüdâvendigâr zamanındaki Savcı Bey isyanından alınan dersle, saltanat vârislerinin çokluğu, mülke ve millet nizamına halel vermesin diye, daha Bâyezid, babasının vefat ettiği çadıra gelmeden önce, aynı çadırda, Yâkub Çelebi'yi şehit eylemişlerdir."

Hoca Sâdeddin Efendi'nin bu bilgisi, Yıldınm'ı temize çıkardığı için değil, fakat Osmanlı idaresine hâkim düşünceyi ortayaa koyduğu için önemli ve değerlidir. Yazarının tarih görüş ve düşünüşlerindeki inceliği belirtir. Öyle anlaşılır ki, Kosova Meydan Savaşı'nda Yıldırım Bâyezid'in kardeşi Yâkub Bey'den çok daha iyi savaşarak harbin kazanılmasında oynadığı büyük rol, bir gaza devleti'nin ancak kahraman hükümdarı isteyen ordu ve devlet adamlarını böyle bir tedbire sürüklemiştir.

Aynı noktaya Avusturyalı tarihçi Hammer de dikkat etmiştir. Hatta Hammer, bu hususta Yıldırım'ı Avrupalı tarihçilerin iftirasından korumak gereğini duymuştur. Hammer: «Osmanlı padişahlarının vahşiliğini mübalâğa etmekten haz duyan Avrupa tarihçileri zalim Bâyezid' in yedi kardeşini birden idam ettiğini yazarlar. Bâyezid'in yalnız iki kardeşi olduğu ve tahta çıktığı zaman bunlardan ançak bir tanesi hayatta bulunduğu için, bu rivayet açık bir iftiradır,» der.

NÎZAM-I ALEM (DÜNYANIN DÜZENİ) İÇtN

Ancak Osmanlı saltanatında kardeşleriNİ ortadan kaldırma zorunluğu bununla başlayıp, bununla bitmemiş, süregelmiş ve nihayet Fâtih Sultan Mehmed'in Kanunnâme'sinde kardeş katlinin nizâm-ı âlem için caiz olduğunu bildiren bir madde ile kanunlaşmıştı.

Fâtih gibi, Türklüğün yetiştirdiği en büyük bir hükümdarını, buna zorlayan sebep neydi? Başka dinlere, başka dillere ve başka milletlere bile geniş tolerans gösteren bu üstün insanı, köklü

Sultan Üçüncü Murat'ın bir tablosu.

Sultan Üçüncü Murat'ın Türbesi.

bir tasavvuf terbiyesine ve tasavvuf imanına sahip olduğu için her insana büyük değer veren bu olgun ruhu böyle bir tedbire yönelten sorun ne olabilirdi? Bugün hâlâ, halk tarafından evliyalar gibi ziyaret edilen ve maneviyatından çeşitli istekler yapılan bir türbesi olan Fâtih, Kanunnâme'sine bir cinayet maddesi koydurabilir miydi?

Bunun bizce hayli otantik bir cevabı, manzum Ahmedî vakaayi'nâmesi'nin Sultan Murad Hüdâvendigâr'a ait birkaç mısraındadır.

Ahmedî, Murad Hüdâvendigâr'ın olgun ve bilgin bir padişah olduğunu; bütün gücünü hak yolunda gazaya verdiğini; daima büyüklük ve iyilik yaptığını; en kaygılı zamanlarında bile güleryüzlü olduğunu; dikenler içinde güller gibi güldüğünü söyledikten sonra:

Oldılar yâgi ana kardeşleri
Kaamınun bildi elinde işleri
Kılıcından aldılar cümle tebâh
Olmiftydî âna lûtf-î Hak penâh

mısralarını yazmıştır. Bu mısralann açık anlamı: Kardeşleri, ona düşman oldular. Elinde, hepsinin işleri bitti. Kılıcından her biri mahv oldular. «Çünkü, ona Allahın lütfü sığınak olmuştu,» dur.

Osmanlı sarayına bizzat Murad Hüdâvendigâr zamanında yaşayan büyük ve âlim bir sairin verdiği bu bilgiler, her bakımdan çok değerli ve anlamlıdır. Çünkü Birinci Sultan Murad, yalnız büyük bir kahraman değil, aynı zamanda bir İslâm evliyasıdır. Allah'a ve islâm imanına her türlü dünya saltanatını feda edecek ölçülerle bağlıdır. Fethettiği beldeler halkına gösterdiği şefkat ve insanlık, Avrupa tarihçilerini bile hayran bırakmıştır. Büyük kahramanlıklarla kazandığı bütün savaşlarda ve kahramanca şehit olduğu Kosova Meydan Muharebesi'nde tek hedefi, islâmiyet uğruna baş koymuş ordusunu muzaffer etmek ve Allah yolunda gazi veya şehit olmaktı. Netekim tarih kaynaklarına Murad Hüdâvendigâr adına kaydedilmiş bir dua, onun bu yoldaki tutumunu gösterir:

Sırp, Bulgar, Ulah, Macar v.b. birleşik ordularıyla döğüşerek iki düşman kıralını mağlûp ve esir eden Murad Bey, Kosova savaşına şöyle hazırlanıyordu:

«Bu gazada ya taht ola, ya baht ola... Tûl-i ömrümde bunca gazalar ki etdüm, gaayeti bu gazada şehîd olub eyü adla âlemden göçem ve her dirligün ahin ölmek olduktan sonra ne teşviş çekmek gerek,» diyordu.

Kosova Meydan Muharebesi'ne hazırlanılan gece, ordu üzerine büyük karanlık bastı. Rüzgâr esip âlemi öyle toz tuttu ki, atla insan belli olmazdı. Asker, aşırı duman içinde kaldı. Murad Hüdâvendigâr'ın duası işte bu dehşet gecesinde Tanrıya bir yalvarıştır ki, tarihlere geçtiği dile göre, Müslüman Türk halkı, böyle gazi bir hükümdarın, tanrısına ancak böyle bir dille yalvardığına inanıyordu:

«İlâhi! Seyyidî! Mavlâyî! Bunca kerre hazretünde duamı kabul edüp beni mahrum etmedün. Yine benüm duamı kabul eyle. Bir yağmur verüb bu zulümâtı ve gubân def'edüb âlemi nûrânî kıl. Tâ ki, kâfir leşkerini muayene görüb muvacehe cenk idevüz.»

«Yâ ilâhi! Mülk ve kul senündür. Sen kime istersen verirsin. Ben dahî bir nâçîz, âciz kulunum. Benüm fikrimi ve esrânmı sen bilürsün. Mülk ü mâl benüm maksûdum degüldür. Bu araya kul, karavaş içün gelmedüm. Hemen hâlis ve muhlis senün nzânı isterim.»

«Yârab! Beni bu Müslümanlara kurbân eyle! Tek bu mü'minleri kâfir elinde mağlûb edüb helak eyleme! Yâ ilâhî! Bunca nüfûsun katlüne beni sebeb eyleme!»

«Bunları mansûr ve muzaffer eyle! Bun-lannçün ben canımı kurban ederem. Tek sen kabul eyle! Asâkir-i islâm içün teslîm-i ruha razıyım. Tek bu mü'minlerün ölümin bana gösterme! ilâhî! Beni civanında mihmân edüb mü'minler râhma be¬nüm ruhimi feda kıl!»

«Evvel beni gaazî kıldun, âhır şehâdet rûzî kıl!»

Diyor. Tarih, o böyle dua edince Tanrının bu duayı kabul ettiğini ve

Sultan İkinci Selim'in Türbesinin içindeki şehzade kabirleri.

hemen gökleri bulutlar kaplayıp bol yağmur yağdığını anlatıyor; «Duman dahî islâm askeri üzerinden kalkıp kâfir üzerine çöktü,» diyor.

XV. yüzyıl tarihçisi Neşrî'nin, o gece, herkes uyuduktan sonra kalkıp namaza duran ve sabaha kadar Hakka böyle sözlerle yalvaran Murad Hüdâvendigârın ağzından kaydettiği bu dua, Nesrî'den bir asıı sonra Tâcü't-Tevârîh yazarı Hoca Sadeddin Efendi tarafından, mesnevi sekimde ve çok güzel bir dille yazılmıştır.

İşte kendini islâm imanı uğruna böylesine vakfettiği, asırların dillerinde dolaşan ve düşmanlarından önce kendi nefsindeki dünya hırs ve heveslerini yenmeye muvaffak olduğuna inanılan böyle bıı hükümdar bile kendisine yani devlet ve millet nizamına isyan eden kardeşlerini öldürmüştür.

Sultan Orhan'ın Süleyman Bey, Murat Bey, İbrahim Bey, Halil Bey, Kasım Bey adlarındaki beş oğlundan sonra üçünün Murad hükümdar olduktan sonraki hayat ve akıbetleri hakkında tarih kaynaklarında esaslı bir bilgi yoktur. Bu da Ahmedî'nin yazısındaki doğruluğu destekler. Ahmedî'den sonra, aynı bilgiyi, Mehmed Neşri de kitabına, Dâstân-ı Tevârîh-i Al-i Osman'ın bu olaya ait mısralarını aynen alarak desteklemiştir.

Aslında Murad Bey, emanet aldığı devlet ve hükümet hizmetini, Hakka ve halka karşı yüklendiği görevi o ölçüde idrak ediyordu ki, bir düşman fitnesine uyup, kendisine isyan eden öz oğlu Savcı Bey'i de tereddütsüz, cezalandırmış ve herhangi bir asî gibi, başını kestirmişti:

Hüdâvendigâr, Anadolu'da olduğu bir sırada Bizans İmparatoru'nun oğlu Andronikos ile Murad Bey'in oğlu Savcı Bey, babalarının tahtlarını devirmek ve yerlerine geçmek için iş birliği yapmışlar, bu yolda korkunç bir maceraya atılmışlardı. Sultan Murad, derhal oğluna karşı bir harekete geçmiş, Savcı Bey'i Dimetoka'da ele geçirmiş ve cezalandırmıştı.

Bütün bunların, buraya kadar verdiğimiz açıklamalar aslında oluşan nhedenleri, tümüyle, imparatorluğun kuruluş ve yükseliş devirlerinin siyasî ve idarî gereksinimleriydi. Çünkü aynı tarihte Anadolu'daki diğer Türk Beylikleri, saltanat vârisi kardeşler arasında çıkan taht kavgaları ve iç savaşlar yüzünden zayıf ve perişandılar. Başta Aydınoğullan olmak üzere, özellikle sahil beyliklerinde böyle taç ve saltanat kavgaları eksik olmuyordu. Daha önemlisi, aynı tarihlerde Bizans da aynı saltanat kavgalarıyla perişandı. Daha Sultan Orhan zamanında Bizans'ta birbiriyle savaşan iki imparator vardı. Bunlar, Yuannis Paleologos ile Mateos Kantakuzenos'tu. Her ikisi de Bizans tahtına tek başına sahip olabilmek amacıyla kavgadaydılar. Başarılı olmak için de hatta en ciddi düşmanları olan Türkler'den, yani Aydınoğlu Umur Bey'le, Osmanoğlu Orhan Bey'den askeri yardım istiyorlardı. Aynı nedenle Türkler, Bizans topraklarına davet ediliyor, Trakya topraklarında zaferler kazanıyor, bu arada, Bizans'ın perişan halini ve bunun nedenlerini çok yakından görüyorlardı. Murad Hüdâvendigâr'a isyan eden oğlu Savcı Bey'i de Bizans İmparatorunun oğlu Andronikos kandırmıştı, imparator, kendi oğluna Murad'ın uyguladığı cezayı tam veremeyince, bir süre sonra hapisten çıkan Andronikos, eline geçen kuvvetlerle ve gördüğü dış yardımlarla babasının sarayını basmış, hem babasını, hem de iki kardeşini öldürerek Bizans iktidannı eline geçirmişti.

Sultan Üçüncü Murat'ın türbesi.

MÎLLETİN HUZURU İÇİN

Görülüyor ki, Osmanlı imparatorluğu'nun o tarihlerdeki siyasî ve coğrafî durumu, ülke içerisinde çıkacak saltanat kavgalarını, sadece bir iç mesele halinde bırakamazdı. Her biri padişah olmaya namzet şehzadeler, komşu beylikler ve düşman devletler tarafından ayartılıp askerî yardımla desteklenince kendi vatanları için her an büyük tehlike olabilirlerdi. Yabancı devletler, özellikle Osmanlı devletini zayıf düşürüp de yıkmak isteyenler, her an, böyle fırsat kolluyorlardı. Şu halde devletin ve milletin selâmeti, padişahların rakipsiz kalmasındaydı. Vatanda ve çevrede böyle örnekler uzayıp giderken Osmanlı sultanlarına düşen siyaset, yurdu ve milleti bu türlü tehlikelerden uzak tutmaktı.

Devlet kudretini ve yurt bütünlüğünü sarsarak milleti bölümlere aytnp birbirine kırdıracak; bir veya birkaç şehzade yerine, yüzlerce, binlerce masum kanı dökecek ve sonunda devletin de yıkılmasına neden olacak böyle bir sorunu kökünden çözümlemek gerekirdi ki, Osmanlı Sultanları işte bunu yaptılar.

Yukarıda hangi terbiyede ve hangi ruhta bir hükümdar olduğunu belirttiğimiz Sultan Murad Hüdâvendigâr gibi, Fâtih Sultan Mehmed gibi, her şeyden ve herkesten çok insan olan padişahtan böyle tedbirlere sevk eden endişe, kendi saltanat hevesleri değil, fakat millet ve devletlerinin huzur ve güvenliğiydi. Netekim Yıldırım Bâyezid'in ölümüyle doğan kardeş kavgaları, eğer Bizans ve diğer komşular, o sırada çok müşkül durumlarda olmasaydılar, Osmanlı Devleti'ni daha ilk başında tarihten silebilirdi.

«SULTANLAR MEMLEKETE NİSBET RUH GİBtDİR.»

İçlerinde rahatça ve defalarca saltanattan feragat edenler de bulunan Osmanlı imparatorları, hükümdarlık vazifesini bir gaza ve fetih görevi biliyorlardı. Aynı görev, milletleri ve memleketleri için de bir düzen ve güvenlik göreviydi. Bir örnek olarak, saltanat yerine dervişliği seçmek isteyen Fâtih Sultan Mehmed'in, buna izin vermesi için, büyük hocası Akşemseddin'e, bir gece ve bir çadırda sabaha kadar yalvardığı bilinir, İstanbul fâtihini gene saltanatta bırakan, hocasının, (bir mektubunda da belirttiği gibi): «Sultanlar, memlekete nispet ruh gibidir.» «Siz, sizi diğer halk gibi zannetmeyesüz; ışlah-ı memleketden gayrı nesneye iştigal göstermeyesüz,» diyerek, ona millet ve memlekete karşı büyük görevini hatırlatan davranışı olmuştu.

Böyle olunca, gönülleri, bu ölçüde iman ve feragat dolu hükümdarların zalim ve vahşi olduklarını söylemek ve böyle olayların yalnız bir yüzünü göstermek, düpedüz, insafsızlıktır. Devlet ve milletlerinin hatta dünyanın düzeni ve huzuru için, onların yalnız kardeşlerini değil, oğullarını da feda etmeleri bir cinayet olmak şöyle dursun, bizim Anadolu ve Balkanlar Türkiyesi'nde hâlâ yaşamamızı sağlayan, muhteşem bir fazilet olayı olarak kabul etmek gerekir.

Kaldı ki, hükümdarlarını, halka zulüm yaptıkları duyulan, kendi oğullarını, tereddütsüz, öldürebilir büyüklükte ve fedakârlıkta görmek, Türk halk ruhuna ve halk hikâyelerine de işlenmiş bir motiftir. Dede Korkut Kitabı'ndaki Dirse Han Oğlu Bugaç Han Hikâyesi, bunun örneklerindendir.

Tarih araştırmaları, bu konularda millî vicdanın görüş ve düşünüşlerini hesaba katmadan hüküm vermeye kalkarsa, en azından, şaşırmış ve yanılmış olur.

Tarihte Anadolu'nun Jeopolitik Durumu

Araştırmacı yazar : Rıdvan Ege

Anadolu, dünya çapındaki jeopolitik önemini tarihin hiçbir devresinde kaybetmemiştir. Mısır ve Mezopotamya ile birlikte en eski medeniyetler, Anadolu'da kurulmuştur, Anadolu'nun bu önemi nereden gelmektedir? Burada kısaca bu konuyu işleyeceğiz.

Tarihte dağlar, istilâlara set çekmiş, medeniyetleri birbirinden ayırmıştır. Akarsular ise, medeniyetleri yaklaştırır ve zengin yerleşme alanları yaratır. Deniz, ileri medeniyetin en büyük sebeplerinden biridir; ayırıcı olmaktan çok, medeniyetleri yaklaştırıcı bir rol oynar.

Dünya haritası üzerinde Anadolu ile onun doğal bir uzantısı durumunda olan Trakya'ya bakılacak olursa, bu toprakların dünya ölçüsündeki önemi hemen görülür. Dünya medeniyetinin çevresinde kurulduğu Akdeniz'de hiçbir ülke, Anadolu-Trakya'nın jeopolitik şansına sahip olamamıştır. Bu şans, Anadolu'yu medeniyetlerin beşiği yapmış ve pek çok kavimin ihtirasını üzerinde toplamıştır.

Boğazlar

Bu toprakların emsalsiz jeopolitik durumu şundan ileri gelir ki, Anadolu-Trakya; Asya ile Avrupa, Yakın Doğu ile Balkanlar, Akdeniz ile Karadeniz arasında bir geçittir. Marmara bölgesine doğru gidijdikçe bu jeopolitik önem, daha da artar. Boğazlar, dünya hâkimiyetine erişmek isteyen ve imparatorluğunu elinde tutmak arzusunda bulunan devletlerin can noktası olmuştur.

İstanbul Boğazı'nın Avrupa yakasında, bqğazın her iki tarafına, iki kıtaya, Asya ile Avrupa'ya, iki denize, Akdeniz ile Karadeniz'e hâkim olmak üzere kurulan İstanbul şehrinin jeopolitik önemini tarihte başka hiçbir beldenin taşımadığını, kesine yakın bir hükümle ileri sürebiliriz.

Bu, yalnız eski devirler için verilmiş bir hüküm değildir, Napoleon gibi en modern siyasîler, İstanbul hakkında «cihan imparatorluğunun başkenti olmaya lâyık tek şehir» demişlerdir. Bugün de bu durum fazla değişmiş değildir. Boğazlar düşünce, kuzeyden gelecek istilâyı denizlerde durdurabilecek hiçbir kuvvet mevcut değildir.

Atdeniz Hakimiyeti

Marmara Denizi kadar küçük olup da, bu derecede önem taşıyan bir su, yeryüzü haritasında yoktur. Kocaeli ve Çatalca yarımadaları ile Çanakkale ve Gelibolu yarımadaları, iki kıtanın, Asya ile Avrupa'nın birleştiği ülkelerdir, İmroz, Bozcaada ve Limni, Çanakkale Boğazı'nın girişine hâkim olan adalardır.

Marmara'yı içdeniz hâline getiren, Boğazlar'a tamamen hâkim olan, bu geçitleri istediği gibi açıp kapayabilen ve İstanbul'u başkent edinen imparatorluklar, Karadeniz ile Akdeniz'i de içdeniz hâline getirmek yolunu tutmuşlardır. Çünkü Asya ve Avrupa toprakları hiçbir yerden, istanbul'dan olduğu kadar yakın ve kolay kontrol edilemez.

Balkanlar'ln en güneydoğu ucunda yer almış olan bu şehir,, Avrupa'nın, Balkanlar'ın, Asya'nın, Yakın Doğu'nun herhangi bir yerine iki taraftan en merkez yerindedir.

Tarih boyunca Anadolu'da yerleşme bölgeleri doğal olarak çok değişmiş, ağırlık merkezleri oradan buraya, buradan oraya oynamıştır. Bununla beraber, genel çizgileriyle, bazı devirler hariç, yoğun nüfusla iskân edilen bölgeler ve büyük şehirlerin kurulduğu alanlar fazla değişmemiştir. Birinci derecede merkezler, Marmara ile Ege kıyılarında oluşmuştur. Bu durum, Anadolu'nun jeopolitik önemi kadar, iktisadî ve ticari ağırlığının da bu bölgede olmasıyla ilgilidir. İstanbul, iznik, Bursa, Efes, Bergama, Foça, Edirne, İzmir gibi çeşitli devirlerde parlamış büyük tarihî merkezler, bu bölgededir. Akdeniz, Orta Anadolu, kısmen Doğu Anadolu'da ise büyük tarihî merkezler, daha seyrek bir coğrafî dağılışta olmuştur. Karadeniz bölgesi, iç bölge olduğu ve geniş dünya parçalarıyla doğrudan doğruya ilgisi bulunmadığı için, yoğun nüfusuna rağmen, büyük merkezler meşdana getirememiştir. Bununla beraber, askerî ve ticarî zorunluklar, zaman zaman Sinop ve Trabzon gibi şehirlere birinci derecede önem kazandırmıştır.

Anadolunun Doğal Zenginlikleri

Anadolu, coğrafya konumundan başka, yeraltı ve yerüstü zenginlik ve servetleri bakımından da dünyanın ayrıcalıklı bir köşesi olmuştur. Demir, tarihte belki ilk kez olarak Hititler tarafından bu topraklarda işlenmiş ve dünya medeniyetinde, özellikle savaş alanında büyük gelişimlerden biri, demirin bulunup işlenmesiyle bu topraklarda gerçekleşrhiştir.

Ziraatin her türlüsüne elverişli ve geniş otlaklarıyla büyük ölçüde hayvancılığa uygun olan Anadolu ve Trakya, tarih boyunca, iyi sulandığı devirlerde özellikle dünyanın belli başlı tahıl alanlarından biri olmuştur. Ormanlardan faydalanma bakımından da Anadolu, binlerce yıl, Yakın Doğu'nun kereste, özellikle gemi kerestesi ihtiyacını tek başına karşılamıştır. Anadolu'da tarihî merkezlerin kurulması ve nüfusun yoğunlaşması, akarsu bölgelerine bağlı kalmamış, içerilere, yüksek yaylalara, geçit bölgesi olan alanlara kadar yayılmıştır. Erzurum, Konya, Sivas, Ankara gibi büyük târihî merkezler, bin metreyi aşan yükseklikteki topraklarda ortaya çıkmıştır. Bu yapıda olan ve XI. yüzyıldan beri «Türkiye» denen Anadolu ve onun tamamlayıcı parçası Trakya, tarih boyunca, hayretle izlenen değişikliklere sahne olmuş, dünya tarihinin en önemli toprak parçalarından biridir.

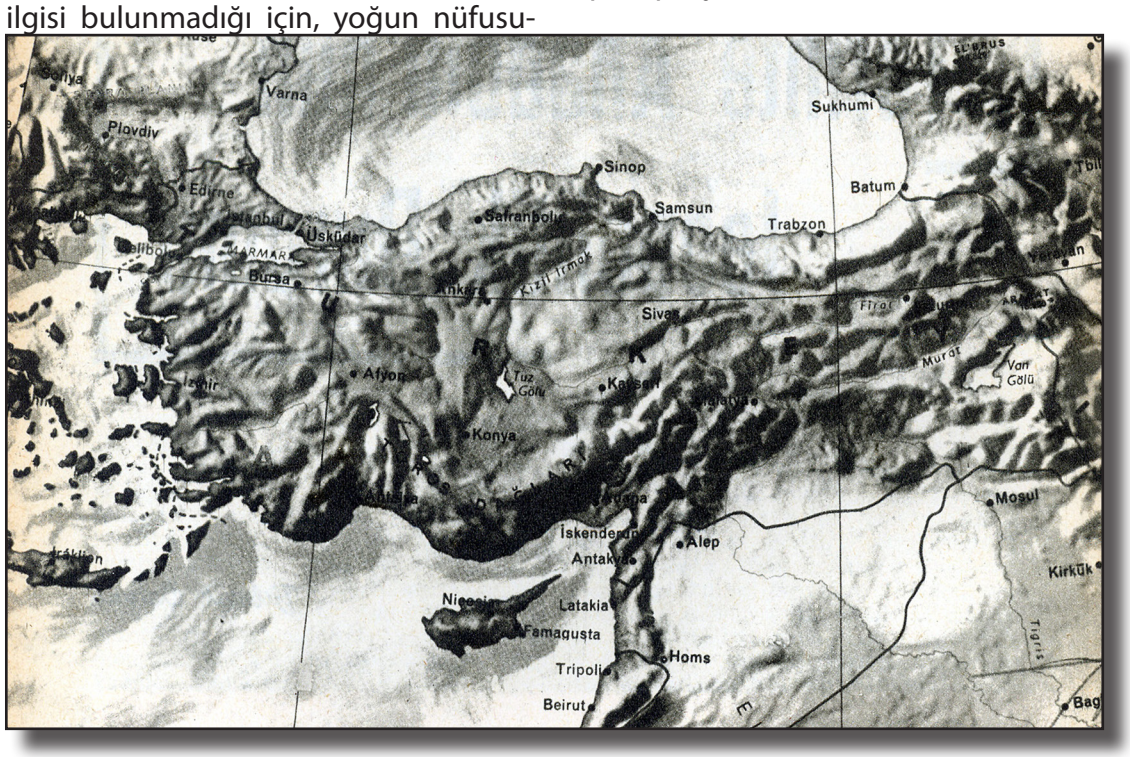

Esir Ticareti

Ziya Işıldar

Esir ticaretinin çok eski bir tarihi vardır. Bu alışverişten alan da, satan da çok kazanırdı. Dolayısıyle çok rağbet edilen bir işti.

Esirler, ya savaşta veya barış sırasında, yabancı ülkelerin kara ve kıyı şehirlerine yapılan baskınlarda veya denizde korsanlar tarafından yakalanan yabancı gemilerden toplanırdı. Bunlar, genç erkek veya kızlardan seçilirdi.

M.Ö. Atina'da her ayın ilk gününde esir pazarı kurulurdu. Bu pazarda, bir kürsü üzerine çıkarılan esirler, çıplak olarak satışa sunulurdu. Bundan amaç, esirlerin fizik yapısını da alıcıya göstermekti. Esirler bol olduğu zaman fiyatlar düşer, az olduğu zaman yükselirdi, Atina'da M.Ö. 400 yılında 175-300 drahmiye satılan esirlerin fiyatı, birden 2.000 drahmiye yükselivermiş ve alıcıları şaşırtmıştı.

Esir pazarlarında genç ve güzel kızların fiyatı, oğlanlara göre her zaman daha yüksekti. Bunları satın alanların, esir üzerindeki hâkimiyeti sonsuzdu. Onları istediği şekilde kullanır, döver, söver, aç bırakır, hapseder yahut tekrar satabilirdi.

Amerika'nın keşfinden sonra, işçi ihtiyacı başgöstermişti. Bunun kaynağı, tüccar kafalı İngilizler tarafından bulunmuştu: Batı ve Orta Afrika. Bu ülkeye giden ingiliz esirciler, zorla topladıkları zenci kadın ve erkekleri, sahile indirir, gemilere doldurarak Amerika'ya götürür, orada yüksek fiyatla satardı. Bugün Amerika için büyük bir sorun olan 20 milyon Amerikalı zenci, onların torunudur, insanların esir olarak alınıp satılmasını yasaklayan, uluslararası andlaşma ancak 1833'de kabul edilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da esir ticareti önemli bir işti. Bu davranış, devlete hem para, hem kabiliyetli adam, hem de moral kazandırıyordu. Türkler'in esir kaynakları, yükselme devrinden itibaren, Balkanlar, Mora, Sırbistan, Bosna, Macaristan, Lehistan, Rusya ve Akdeniz kıyıları idi. Daha sonra da, Arabistan ve Habeşistan'a kadar uzanılmış, ak ve kara, kız ve oğlanlar toplanarak anavatana sürülmüştür.

Satılan esir kadınların bir kısmı hizmetkâr olursa, bir kısmı da talih, kabiliyet ve güzelliğine göre ev hanımı, hanımefendi olurdu. Bunlardan Osmanlı sarayına düşenler, cariye olarak hizmete başlar, padişahın koynuna girebilen gözde, padişahtan erkek çocuk yapan kadmefendi, oğlu padişah olan da valide-sultanlığa yükselirdi. Bu suretle imparatorluğun birinci kadını olurdu. II. Selim'in annesi Hurrem Sultan (Ukraynalı), III. Meh-med'in annesi Safiye Sultan (Venedikli), IV. Murad ve Sultan ibrahim'in annesi Kösem Sultan (Rum), Avcı Mehmed'in annesi Turhan Sultan (Ukran) cariye olarak saraya girip, valide-sultanlığa kadar yükselen, imparatorluk idaresinde büyük nüfuz kazanmış olan esir kızlardan bir kısmıdır.

Esir erkek çocukların bazıları pazarlarda satılır. Kabiliyetli olanlar seçilerek, yeniçeri ocağının kaynağını oluştururdu. Bunlar, devşirme yöntemiyle toplanan Hıristiyan çocukları ile beraber, önce Anadolu'daki çiftliklerde çalıştırılırdı. Burada din ve dil öğrenirlerdi. Yine kabiliyeti görülenler Acemi Ocağına, burada da başarı gösterenler Enderun'a sevk edilerek eğitime tâbi tutulurlardı. Türkler, bu esir ve devşirme çocukları kendi potasında hızla kaynatır ve onları Türk'ten çok Türk hâline getirirdi. Bunlar arasında veziri âzamlık makamına kadar yükselmiş ve bu memlekete büyük hizmetler yapmış olanları pek çoktur.

Bizde, esir toplama işini karada akıncılar yapardı. Bunların yapmış olduğu akınlar, tarihimizde şerefli bir yer tutmaktadır. Baştan sona kadar kahramanlık menkıbeleriyle dolu plan bu harekât, Türk'ün iftihar kaynağıdır.

Akıncılar, özel bir kanuna göre kurulmuş, daimî ordu dışında, gönüllü bir hafif süvari kuvveti idi. Esas garnizonları, Rumeli'de sınır boyunda bulunurdu. Ona göre de onbaşı, subaşı, binbaşı rütbesinde, yüzlük ve binlik kuruluşları ve bunun da komutanları vardı. Tarihe geçen büyük komutanları ise Hacı il Bey, Mihaloğlu Ali, Mihaloğlu Mehmed, Yiğit Bey, Firuz Bey, İshak Bey, Umur Bey, Gazi Evranos Bey, Evranosoğlu Turhan ve Ali Beyler gibi ünlü akıncılardı. Bunların silâh, cephane, giyim ve donatımı, kendileri tarafından sağlanırdı.

Akıncılar, yazın devletin gösterdiği istikamet ve hedeflere karşı, belli amacı sağlamak için, baskın tarzında akınlar düzenlerlerdi. Bunların savaş yöntemi, önce baskınla düşmanı yıldırmak ve yenmek, sonra yağma ve tahripti. Bu yağmaya, esir toplamak da dahildi.

Rusya'ya karşı akınları, Kırım hanlığının kuvvetleri yapardı. Bunların 100.000 atlı ile Moskova civarına kadar gittikleri olurdu. Bu akınların adına «esir yürüyüşü» denirdi. Elde edilen binlerce genç ve güzel kız ve oğlan, dönüşte İstanbul pazarlarına kadar ulaşır ve ucuz fiyatla satılırdı. Akdeniz kıyılarında esir toplamak görevi, kaptan-paşalara, küçük seferlerde ise reislere aitti. Barbaros'un 1543'te Fransa'ya yardım için yaptığı Provans Seferi'nin esir ve ganimet bilançosu çok zengin idi. Bu sefer sırasında Charles-Quint'e ait olan bütün İtalya (Papalık hariç) ve İspanya kıyıları vuruldu. 1695 ilkbaharında, Kırım Hanı Selim Giray'ın 3'üncü oğlu Şehbaz Giray, 70.000 atlı ile Polonya'ya daldı. Lvov şehrine girdi. 30.000 esir ile geri döndü.

Macar Kralı Sigismund, Eflâk ve Sırbistan'ı, Osmanlı devletine karşı kışkırtıyordu. Sultan Murad, ünlü akıncı komutanı Evranosoğlu Ali Bey'e, Macaristan'a karşı akım emrini verdi. Bu amaçla Sırp Kralı Brankoviç ve Eflâk Beyi Drakula da, yardımcı kuvvetleriyle, Ali Bey'in emrine verilmişti. Evranosoğlu 70,000 kişilik bir akıncı kuvveti ile Semendire civarından Tuna'yı geçti. Erdel'den ilerliyerek Hermanştat'a daldı. Bu şehirde sekiz gün kalındı. Civardaki birkaç kasaba ile Hermanştat da yağma ve tahrip edildi. 45 gün süren bu harekât sırasında ele geçen 70.000 esir kız ve oğlan ile hesapsız ganimeti yurda getirdiler. Bunların bir kısmı yollardaki pazarlarda, bir kısmı da İstanbul pazarlarında satıldı. Bu şiddetli akın Sigismund'u yıldırmış ve Macar halkı üzerinde de büyük korku yaratmıştı. Bunun Avrupa'daki yankıları da uzun sürdü.

İstanbul'un en önemli esir pazarı, Çarşıkapı'dan Nuruosmaniye'ye giden yerde idi. Avratpazarı, Tavukpazarı da denilen bu ticaret merkezinde, satışların usûlüne göre yapılmasını kontrol eden bir «esirciler kethüdası», bir de «esirciler şeyhi» bulunurdu. Birincisini esirci esnafı seçer, ikincisini de devlet tayin ederdi. Diğer iki büyük pazar da Cerrahpaşa ve Beşiktaş'ta idi. Bu pazarlara Ortadoğu'dan da esir tacirleri gelirdi. Her işte olduğu gibi bazan bu esir ticaretine de fesat karışırdı. Güzel kızları, hizmetini kontrol bahanesiyle evlere kapatan ve dolayısryle fuhşa sevk etmeye çalışan kadın simsarlar türerdi. Sultan III. Murad (1574-1595), bu durumu önlemek için şöyle bir emir vermişti:

«Avratlar esircilikten men olunsun, kefilsiz tellâllar kaldırılsın, esirci kafilesinin hâlleri ıslah edilsin».

İstanbul'daki esir pazarları 1874 yılında kapatıldı. Fakat bu ticaretin cazip kazancı, mensuplarını gizli çalışmaya sevk e¬mişti. Çerkeş, Gürcü, Dağıstanlı beyaz kızlar, Tophane civarında, siyah kızlar da Fatih semtinde bazı evlerde gizlice alınıp satılırdı. Bunları satın alan bazı kimseler, evlerinde terbiye eder, okutur, müzik öğretir, sonra da evlâtlık veya odalık olarak yüksek fiyata satardı.

Türkiye'de bu ticaretin kesin olarak ortadan kaldırılması 1909 yılında mümkün olmuştur.

Zırhlı Nefer ve Sekban Başı

Osmanlı' devrinde

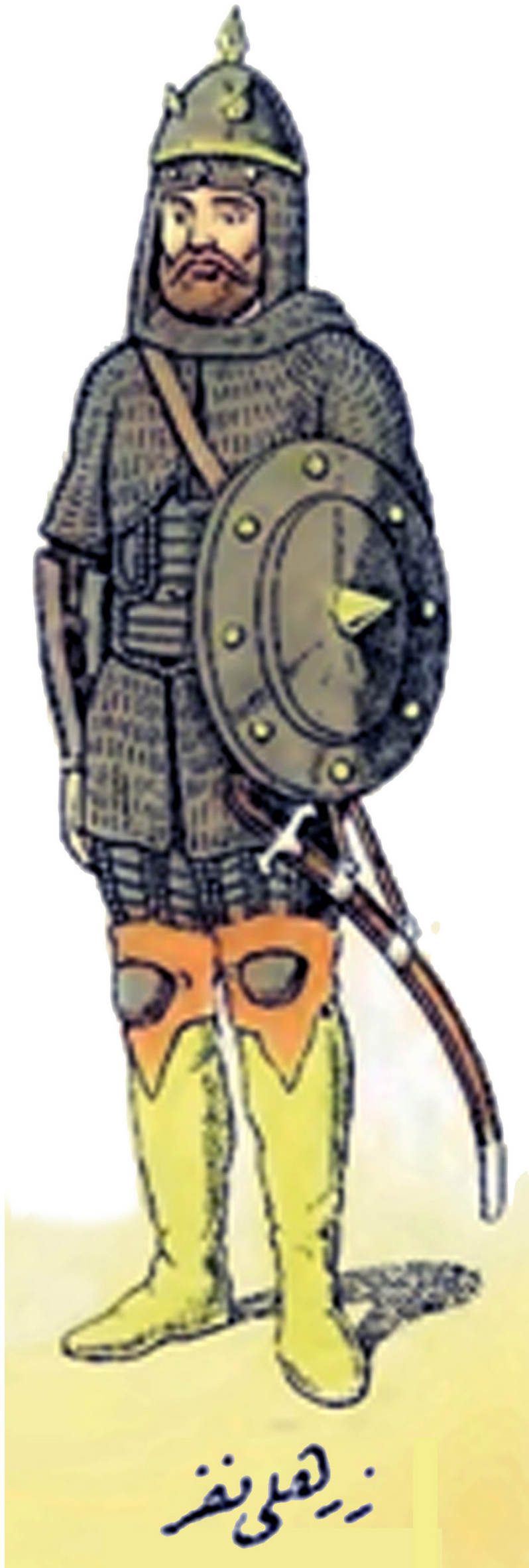

Zırhlı Nefer.

Mahmud Şevket Paşa
Osmanlı Asker Teşkilatı ve Kıyfetleri
Harbokulu Matbaası 1325 (1907)
Sadeleştiren: H.Veysel Güleryüz

Zırhlı Nefer

Aslında savunma silahlarından olup «zırh» adı verilen madeni elbise eski Osmanlı ordusunda genellikle sipahiler tarafından kullanılır idiyse de askerler arasında zırhlı askerlere bile rastlanılırdı.

Onikinci numarada bir zırhlı bir piyade neferi gösterilmiştir. Bu nefer, başına demir miğfer giymiş ve başını bununla örtüp muhafaza ettiği gibi alnını ve burnuyla yüzünün bir kısmını da miğfere bağlı olup aşağı doğru sarkan ve küçük demir halkalardan oluşan kısmıyla örtmüştür. Adı geçen arkasına zırh gömlek giyip kollarını demirden yapılmış bir kolçak (*) ile örtülmüş ve dizlerini bir zırh parçasıyla koruyup ayağına da çizme giymiştir. Sol elindeki kalkan ile kendini savunup boynuna astığı ve sol tarafında taşıdığı kılıç ile de düşmanlarına hücum ederdi.

(*) Kolçak: Kola takılan zırh parçası, kolçin.

Sekban Başı

Başına «kafes» denilen kisveye benzer bir şekilde ve ondan küçük bir boyutta bir imame (*) ve arkasına dar kollu ve yüksek omuzlu kısa bir salta (**) ve bacağına mavi çuhadan bir şalvar giyer resmi toplantılarda başkaca olarak uzun ve kırmızı bir haftan da giyerlerdi.

(*) İmame: İslâma mahsus baş kisvesi olan sarık. Zırhlı külâh.

(**) Salta: Yakasız, iliksiz, kolları bolca bir tür kısa ceket.

Sekban başı ilk zamanlarda yeniçerileri oluşturan kısımlardan biri olup (34) ortadan ibaret bulunun sekban bölüğünün ve bir rivayete göre de bütün yeniçerilerin ağası idi.

Daha sonraları sekban ortaları da yeniçeri ağasının komutasına verildiğinden (Sayfa 59) sakban başılık görevsiz bir durumda kalmış ise de yeniçeri ağaları Osmanlı ordusuyla bir yere gittiklerinde sekban başılar «ağa kaymakamı (kaim makamı=yerine bakan)» ünvanıyla İstanbul'da kalarak vekaleten ağanın görevini yapmaları kuraldan olduğundan sekban başı yeniçeri ağasının muavini demek idi.

Sekban Başı.

İstanbul'un Aynası Mir'at-ı İstanbul

Yazan: Mehmed Raif
Günümüz Türkçesine Çeviren ve Fotoğraflar: H.Veysel Güleryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

Arif Hikmet Bey - Ahmed - Sultan Üçüncü Selim devrinde Sadrazam olan İbrahim İsmet Bey'in oğludur. Makamını süsleyen şeyh olmuştur. 1858 yılında vefât ederek Nuhkapısı civarında cadde üzerinde gömülüdür. İslam şeyhleri içerisinde benzeri az bulunan biriydi. Üç dilde (Türkçe, Arapça, Farsça) şiirleri vardır.

Arnavut Ali Ulvi - Çenberlitaş'ta Sultan Mecid Han'ın annesinin "Sultan Mektebi"nde yazı hocası idi. Ölümü 1853 yılındadır. Kabri Üsküdar'dadır.

Kebecizade Mehmed Vasfi - Sultan Mahmud Han hazretlerinin hat hizmetinde önce o, daha sonra Râkım Efendi bulunmuştur. Ölümü 1832 yılındadır. Kabri Karaca Ahmed civarındadır.

Lâz Ömer Vasfi - Cezayirli Hasan Paşa'nın emriyle yazdığı, benzersiz Mushaf-ı Şerif'in hâlâ Mısrı'ın Kâhire şehrindeki hazînede bulunduğu bilinmektedir. Kasımpaşa'da Hasanpaşa Kışlası içerisindeki caminin yazıları ile kışla kapılarında ve o civarda Hasanpaşa çeşmesinin ve Anadolu Feneri'nde Sultan Manmud Han hazretlerinin yaptırdığı çeşmenin hatları ona aittir. Ölümü 1824 yılındadır. Mezarı Üsküdar'da Karaca Ahmed'dedir.

1795'de vefât eden Abdülkadir isimli hattat ile 1805'de vefât eden Hilmi - Abdurrahman Şeyh Hamdullah merhûmun başı ucunda gömülüdürler.

Yakub-u Hindî - Bu lakab Sultan Üçüncü Ahmed Han hazretleri tarafından verilmiştir. Hafız Osman mezunlarındandır. Ortadaki kuleyi cirit ile aşıp, seçilerek pehlivan olmuştur. Eyüp Sultan'da yazılı medrese kapısı içerisinde çok güzel bir [Hû] resimlemiştir. Ölümü 1782 yılındadır. Kabri Üsküdar'da Harmanlık'tadır.

Kayserili Halil Paşa - Osmanlı Devleti'nin sadrazamlarındandır. 1630'da vefât edip Hazret-i Hüdayî yakınında, hayır dua istediği türbesine gömülmüştür. Derviş tabiyatlı bir kişi olup Fatih civarında camisi ve birçok hayır eseri vardır. Beylerbeyi Şehit Mehmed Paşa onun kardeşidir.

Dürrizâde - Seyid Mehmed Arif Efendi - Dürrizâde Mustafa Efendi'nin oğludur. 1784'de Şeyhülislâm olmuş ve 1791'de Sultan Üçüncü Selim Han zamanında ikinci kez Şeyhülislâm olmuşdur. 1800'de ölmüş ve Miskinler Tekkesi civarında babası ile dedesinin yanında gömülüdür.

Hüsameddin - Celâl Efendi torunu - Sultan Abdülaziz Han devrinde Şeyhülislamlık makamına ulaşan, Osmanlı'nın son zamanlarındaki alimlerinden olup "reisü'l-küttâb" (Baş Katip) olan Atıfzade Celâl Efendi'nin torunudur. 1871'de vefât etmiş ve Üsküdar'da gömülmüştür. Alim ve katip bir kişi olup, hukuk ve siyasi bilgilere de sahipti.

Hasan Paşa - Yemişççi - Sultan Üçüncü Mehmed Han devrinde vezirlik makâmına geçen vezirlerden olup Arnavut'tur. 1603 tarihinde vefât ederek Üsküdar'da Miskinler Tekkesi'nde gömülmüştür.

Bıyıklı Ali Paşa - Sultan Üçüncü Osman Han devrinde vezirlik makamına ulaşmış vezirlerden olup İstanbullu'dur. Güzel sesli olduğundan Darüssaade ağası Beşir Ağa'ya müezzin olmuş ve sonra Sultan Birinci Mahmud Han'ın hizmetine girip Çuhadar (kapıcı) ve Rikabdar (hükümdarın üzengi ağası) olduktan sonra 1750 tarihinde hükümdarın Silah Muhafızı olmuştur. 1754'de Hekimzâde Ali Paşa'nın azledilmesinden sonra, sadrazam olmasına sakalsızlığı engel olmuş, vezirlik rütbesiyle Divan-ı Hümayun Mühürcüsü olmuş ve üç ay sonra Abdullah Paşa'nın yerine sadrazamlık görevine getirilmiştir. İki ay üç gün Sedaret makâmında kaldıktan sonra azledilmiş ve 1754 tarihinde vefât edip Üsküdar'da Seyid Ahmed Deresi'ne gömülmüştür.

Ressam Ömer - Darphane hizmetinde çalışırken sarayda iç oğlanlığında eğitilerek Enderun'da yükselmiştir. Yazdığı bir Mushaf-ı Şerif'i, İkinci Ahmed Han'a hediye ederek bin altın bahşiş almıştır. Hz.Muhammed'in türbesine konulmuş olan rahle üzerine, saygı ile ikram edilmek için, Mushaf kendisine verilmiştir. On altı adet Mushaf yazmıştır. 1718'de vefât edip Üsküdar mezarlığının arkasına gömülmüştür. Mezar taşı da olmadığından yeri belli değildir.

Seyid Feyzullah Efendi Sermet - Şekercizâde - Ölümü 1787 yılındadır. Kabri Üsküdar'da babasının yanındadır.

İmam Derviş Ali - Anbârizâde: Ölümü 1716 yılındadır. Kabri Üsküdar'da Miskinler Tekkesi civarındadır.

Ali bin Yahya es-Sufî - Fatih Sultan Mehmed Han zamanını kendisine örnek alan üstatlardandır. Buna saltanat kapısının padişah katında resmettiği [İzzetli sahibini Allah daim ve baki eylesin] tarihi tanıktır. Fatih Camii'nin kapısı üzerindeki tarih ve iki tarafındaki kitâbeler de kendisinin hattıdır. Sol kitâbede Ali bin Yahyâ diye kendi ismini açıklamıştır. Şeyh Hamdullah'ın kabri içerisinde gömülü olduğu bilinmektedir.

Şeyh Abdullah - Bayramiye mensuplarından Himmetzâde - Ölümü 1710 yılındadır. Kabri Üsküdar'da babasının yanındadır.

Şükrullah Halîfe - Şeyh Hamdullah'ın damadıdır. Daha önceleri çobanı idi. Ölümü 1543 yılında olup mezarı üstadının türbesindedir.

Hüseyin Hablî - Sarayda kâtip olmuş ve 1739'da ölmüştür. Kabri Üsküdar'da üstatları olan Derviş Ali ve halefleri olan Zühtü ve İsmail Ağa'nın kabirlerinin yanındadır.

Mevlânâ Hüseyin Üsküdârî - Atik Valide Camii'nin celî hatları onundur. 1614'de ölmüş ve Karaca Ahmed karşısında bulunan setin köşesinde gömülüdür.

Nâbi-Yusuf - Osmanlı şairlerinin en meşhurlarındandır. Ruhâvî yâni Urfalı'dır. Sultan Dördüncü Mehmed Han zamanında İstanbul'a gelerek padişahın sohbetlerine katılan Mustafa Paşa'nın dairesine girmiş ve onun divan katibi olmuştur. Kendisine rahat ve bolluk içerisinde hac yaptırılması emri verilerek Paşa tarafından Mısır Valisine hitaben oluşturulan padişah hattı sayesinde rahatça Kâbe ile Medine'deki "Ravza-i Mutahhara"yı ziyaret ettikten sonra İstanbul'a dönüşünde Paşa'ya kâhya olmuştur. Bir müddet sonra Halep'e çekilerek uzun bir süre orada ikâmet etmiştir.

Baltacı Mehmed Paşa'nın Halep Valisi bulunduğu sırada kendisine çok yakın davrandığından, ikinci kez sadârete çağırıldığında, İstanbul'a gelirken onu da birlikte getirmiş ve Başmuhasebecilik ile ödüllendirmiştir. Can çekişirken kendi ağzından söylediği rivayet olunan [Nâbî be-huzûr âmed (Nabi huzura erdi)] ibaresi ile tarih düşürdüğü 1712 yılında, ihtiyar iken vefât etmiştir. Üsküdar'da Karaca Ahmed civarında gömülüdür.

Aşağıdaki ibareyi onun söylediği de rivayet edilmektedir:

Çün rûh-u kemîn Nâbî der-lücce-i nûr âmed
O tengî-i ten vârest der-sahn-ı sürür âmed
Tahkîk-şinâsân-ı ma'nâ-yı şühûdü'l-gayb
Guftend bî târîh [Nâbî be-huzûr-âmed]

Anlamı:

Nabi'nin küçük ruhu çok nur saçar
O fakir bedeni yatacak yerden kurtulmuştur
Doğruluğun anlamını arayan kayıpların şahidi
Tarihini söyledi (Nabi huzura erdi)

Bu kıta, merhumun mezar taşına ne olduğu anlaşılmayacak bir şekilde yazılmıştır. O, zamanında Rumca'yı çok düzgün konuşabilmekteydi. Hatta Baltacı ile İstanbul'a geldiğinde ünlü şair meşhur Sabit tarafından;

Yükledib tâze kumaş-ı Haleb-i ma'nâyı
Geldi İstanbul'a Şeh-bender-i mülk-i irfân

Anlamı:

Haleb'e benzeyen yeni kumaşı yüklenip
İstanbul'a geldi irfan yurdunun Valisi

denilmiştir.

Nâbî örneği, kendi ününün derecesini göstermektedir. Karakterindeki kudret, şiirlerindeki akıcılığın delilidir. Akıcılığındaki üslup yönüyle zamanında gerçekten benzersiz olmuştur. Bununla beraber zamanımızda memmunlukla anılamıyacak birçok sözleri de vardır. Eserleri şunlardır: Müretteb Dîvân, Hayriyye, Hayr-âbâd, Tuhfe-i Dilkeş-i Nâbî, Zeyl-i Siyer-i Nâbî, Tuhfetü'l-Haremeyn, Münşa'at.

İdris Paşa - 1821 yılında Topçu Ocağına girip zaman içerisinde Tuğgeneral olmuştur. Bir aralık Belgrad'a memur oldu. 1831'de harp malzemesi sorumlusu ve 1833'de Korgeneral olmuştur. 17 Nisan 1837'de vefât ederek Üsküdar'a gömülmüştür.

İbrahim Paşa - Zamanla yükselerek, Harbiye Nezaretinde Topçu Dairesi ikinci başkanı oldu. 6 Mart 1875 günü ahirete göçtü. Yabancı dil bilen düşünceli bir kişiydi. Üsküdar'da gömülüdür.

İslâm Paşa - Azak savunmasındayken, o civarda birkaç tane kale alarak, vatanseverlik gösterdi. Kefe'de, oğlu Çerkez Ağa'nın zulüm yaptığı haberi verildiğinde buna bağlı olarak azledildi. Ocak 1644'de ölmüş ve Karaca Ahmed'de gömülmüştür. Yiğit, çalışkan ve dinine bağlıydı.

İsmâil Paşa - Başı Dumanlı Kürt İbrâhim Paşa'nın oğludur. Babası sayesinde Kapıcıbaşı ve Tümgenerallikle Karahisar Sancağının İdare Amiri oldu. 1698'de vezirlikle İnebahtı, sonra Kefe'de ve 1703'de Kars ve Trablus Şam İdare Amiri olup bir süre sonra azl olundu. 1708'de ölüp Üsküdar'da Tunus Bağı'na gömülmüştür.

İsmâil Safâ Paşa - Silâhtar Ali Paşa'nın üvey babasıdır. Oğlu olması sayesinde Paşa ve Kıbrıs İdare Amiri olmuş 1716'da azl olunarak bir süre sonra ölmüştür. Üsküdar'da gömülü olan Hacı İsmail Ağa bu kişi olmalıdır.

İsmâil Raif Paşa - Malatyalı İbrahim Paşa'nın oğlu olup 1725'de doğmuştur. Babasının kâhyası olup ölümünde İstanbul'a gelerek hocalık rütbesine kavuşmuş oldu. 1758'de Sipahiler Kâtibi ve iki yıl sonra Silahtar Kâtibi oldu. 1762'de Darbhane Sorumlusu ve 1765'de ayrılarak bir süre sonra Muhasebe Baş Kâtibi olmuş ve 1768'de Rusya savaşında Birinci Başkan olarak İstanbul'da kalmıştır. 1774'de asaleten, Dışişleri Bakanı ve iki yıl sonra azl olunmuştur. 1778'de vezirlikle Mısır Valisi ve 1783'de Belgrat Muhafızı ve buradan Eğriboz Muhafızı oldu. 1784 senesinde vefât ederek Nuh Kuyusu'na gömülmüştür. Dürüst, adil, yazar ve üslubu güzeldi.

İsmâil Paşa - Seyit - Ayaş müftüsünün oğludur. Yükselerek Kapıcıbaşı ve Beylerbeyi olarak Haziran 1821'de Bolu ve Viranşehir Sancakları ile Misivri Muhafızı olmuş ve vezirlik rütbesi verilerek bütün halkın kontrolu ile görevlendirilmiştir. 1823'da azlolunmuş 1828'de ölerek Üsküdar'a gömülmüştür. Oğlu Silahşör ve Kapıcıbaşı Ali Bey'dir.

Altûnîzâde İsmâil Paşa - Babası altın esnafından olup kendisi de sanatkâr olmuştu. Bina inşaatı işlerinde çalışarak yükselmiş ve büyük binaların yapımında çalışmıştır. Özellikle Dolmabahçe Sarayı'nın inşası sırasında bina sorumlusu olmuştur. Ödül olarak İkinci Ûlâ (vezirlikten önceki sivil rütbe) ile Askeri Şûrâ üyeliğine seçilmiştir. 1860 tarihinde görevinden alınarak ticaret yapmış ve servetini çoğaltmıştır. Zenginliğiyle ahiret için hazırlığını yapmak için, evlere yemek vermiş ve hayır için çeşitli yapılar inşa etmesiyle ün bulmuş ve iyi ahlakı sayesinde 1877 yılında Rütbe-i Bâlâ (kazaskerlikten daha yüksek rütbe) ve 1878'de vezirlikle görevlendirilmiştir. 16 Ocak 1888'de ölmüştür. Vücudu Tophanelioğlu'nda bulunan kendi camisine gömülmüştür. Oldukça büyük bir camisi, okulu ve hamamı ve birçok yerde hayır eserleri vardır. Rusya savaşında bir-iki taburu giydirip, doyurarak fazilet göstermiştir. Merhum, iyi huylu, Allah'tan çekinen, fakirlere yardım eden, iyi vasıflı bir kişiydi.

İsmail Hakkı Paşa - Asker olup Tugay Komutanı ve Korgeneral ve Samsun İhtiyat Ordusu Komutanı ve sonra Divanı Harp üyesi olmuştur. 4 Ağustos 1890'da ölmüş ve cesedi Karaca Ahmed'e gömülmüştür.

Bahri Mehmed Paşa - Gelibolulu'dur.

Sarayda Enderun'da eğitim görerek Havlucu ve sonra Özel Kâtip oldu. Temmuz 1687'de baş komutanlık rütbesiyle Kastamonu Valisi oldu. 1687'de Van Vâlisi olup bir süre sonra görevden alınmış ve gene o yıl Doğu Karahisar İdare Âmiri ve 1688'de Çardak Muhafızı oldu. 1693'de Tevkici (padişah fermanlarına nişan ve tuğra yapan memur) oldu. Görevden alındıktan sonra Cizye Muhasebecisi olup rütbesi düşürülmüştür. 1700'de ölmüş ve Üsküdar'a gömülmüştür. Şair ve üslubu güzel bir kişiydi.

Ali Ratib Paşa - Bu kişi, Albay Boşnak İbrahim Bey'in soyundan olup 1835 yılında İstanbul'da doğmuş ve Mekteb-i İrfânîde (Bilim Okulunda) ilim ve fen tahsil ederek 1848'de, günümüzde (kitabın yazıldığı tarihte) süvari komutanlığında bulunan kardeşi Tuğgeneral Mahmud Paşa ile birlikte askerlik mesleğine girerek, şerefli babası cennetlik Abdülmecid Han ve sonra Sultan Abdülaziz Han hazretlerinin maiyetinde yaverlik hizmetine kavuşarak askeri rütbeleri atlamış ve bir süre de merhum padişahın mabeyincilik hizmetinde bulunmuştur. 1864'de binbaşılık rütbesiyle Harbiye Nezareti'nde Lahm Komisyonu başkanlığına tayin olmuş ve 1866'da Hassa Ordusu'nun Birinci Öncü Taburunun binbaşılığına yerleşerek yeterliliğni gösterip rütbesi yarbaylığa yükseltilerek İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da birçok mal almıştır. Sonra Beşinci Orduya sevk edilerek, 1867'de Albay rütbesi ile Üçüncü Orduya ve 1871'de Pirizren Mevki Komutanlığına ve oradan Debre Sancağı Komutanlığı ile Mutasarraflığına getirilmiştir. Daha sonra Yanya Tümen Komutanlığına ve oradan Narda Mevki Komutanlığına geçmiştir. Sonra Metroviçe ve Yenipazar Tümen Komutanlığına ve oradan Piriştine Genel Komutanlığına getirilmiştir. Sırbiye ve Karadağ savaşlarında görev alarak 1878 yılında İstanbul'a çağırılarak Jandarma Teşkilatı Başkanlığına tayin edilmiştir. 1885 yılında eceli ile elli iki yaşında iken ölmüş, Üsküdar'da Aziz Mahmud Hüdayî Efendi türbesi civarında bulunan, merhum Cennet Efendi'nin türbesine gömülmüştür.

Hakkı Bey - Daha öncekilerinin yerine geçmiş devrin şairlerinden olup kasîde düzenlemesiyle kendisine ikinci Nefî denilebilir. 1822'de eski Misivri Muhafızı İsmâil Paşa'nın soyundan doğmuştur. 1843'de Vakıflar Muhasebe kalemine çırak olunmuştur. 1851'de Vakıflar Mektup Kalemine geçirilmiştir. Ancak kalemden ayrılarak düşük bir maaşla geçinmiş ve "Asır Fethi"ndeki kasîdesi nedeniyle maaşı yükseltilmiştir. Sonra gözleri kör olmuş ve 23 Ağustos 1894'de ölmüştür. Çamlıca'da Selâmi Efendi'nin kabri civarında gömülmüştür. Arapça, Farsça ve Türkçe şiir ve metin yazabilen ve şiirde Nefî'yi taklit etmeyi başarabilen bir kişiydi. Şiirlerinin divanı ile bazı yazılı eserleri vardır.

Selâmî Ali Efendi - Önce eğitim görerek medrese hocası oldu ve sonra Halvetî Tarîkatı'na girerek, Bursa'da bir zaviye yaptırdı. 1679'da Hüdayî Mahmud Efendi Tekkesi şeyhi oldu. Sonra şeyhliği iptal edilerek, Şeyh Halil'e verilmiştir. Kısa bir süre içerisinde padişah hattı ile tekrar şeyh oldu. Kasım 1691'de vefât etti. Allah'a aşık, anlayışlı, sert, azametliydi. Bağlarbaşı'nda bir tekke ve cami ve Bülbül Deresi ile Acıbadem'de birer cami ve Bulgurlu ve Fıstıklı'da birer zaviyesi vardır. Her birine vakıflar bağlanmıştır. Çamlıca'da bir büyük boyutta bina yaptırdı ki halen kendine aittir.

Âsım - Ahmed Ayintabî - Ka'mus ile Burhân-ı Kâtıî'yi tercüme ederek Osmanlı halkının okumasına iki büyük hizmet yapan yüce bir kişidir ki [Mütercim Âsım] ünvanı ile anılır. [Merahü'l-meâlî fî şerhi'l-amâlî] de onun eserlerindendir. Başarılı şiirleri de vardır. Resmi tarihçi olmuştu. Yazdığı tarih basılıdır. 1819'da vefât etmişdir. Üsküdar'da Nuh Kuyusu civarındaki kabristanda gömülüdür. Yoksullukla ömür geçirmiştir.

Burası ahlâfa dağ-ı derûn oldu.
Anlamı:
Burası nesillere iç acısı oldu

Dâmâd-ı Şehriyârî Ahmed Paşa - Ahır Sorumlusu, Abaza'dır. Eğitim görerek Ahır Sorumlusu Yardımcısı ve sonra Kasım 1651'de Baş Ahır Soruumlusu olmuştur. 1653 yılında görevden alındıysa da hemen vezirlikle Ümmü Gülsüm Sultan'la evlenmiştir. 1654'de Bozcaada Muhafızlığına gönderilmiştir. 1655'de orasını terk ederek İstanbul'a gelmiş ve bir süre sonra ölmüş ve Selimiye'ye gömülmüştür.

Hacı Ahmed Paşa - Taşralıdır. Kapıcıbaşı, sonra yükselerek Erbaa Kazası Mutasarrıfı oldu. Yeterli bir süre sonra görevden istifa ettirildi. 28 Nisan 1858'de ölmüş ve Hüdayî Dergâhı'na gömülmüştür.

Hâmid Efendi - Hoca - Kamus tercüme eden meşhur Asım Efendi'nin oğlu olup yetişkin şairlerden sayılır. Antep'ten İstanbul'a gelerek Arap ve Fars edebiyatındaki ustalığı nedeniyle bir süre Bâb-ı Âli karşısında bulunan Beşir Ağa Camii'nde kitaptan okuyanlara ders verdikten sonra Üsküdar'da ihtiyar köşesine çekildiği sırada titreme hastalığına (parkinson) yakalanmış ve 1842 yılında vefât etmişdir. Babasının yanına gömülmüştür. Şu beyit şiirleri arasındandır:

Şevk-i gül-i sadberk-i izârın ile Hâmid
Olmuş hele bir bülbül-i gûyâ-yı muhabbet
Anlamı:
Hamit, dikenli yaban gülü, eşin ile
Sanki bir bülbül muhabbeti olmuş

Besim Mehmed Paşa - Fethi Paşa'nın büyük oğludur. Gençliğinde Tuğgeneral olup Kurmay Okulunda okurken 1851 yılında ölmüş ve Karaca Ahmed'e gömülmüştür.

Beşir Ağa - Mora Vergi Tahsildarı Ahmed Paşa'nın kölesidir. Sarayda çırak olduğunda şehzadelerden Sultan Mahmud Han'a hizmet etti. Padişah olduğunda, 1730'da sohbet arkadaşı ve bir yıl sonra padişahın Hazinedarı oldu. 3 Haziran 1746'da "Darüssaade" saray ağası olmuştur. Haziran 1752'de görevden alınarak ölmüştür. Üsküdar'da Doğancılar'da gömülüdür. Kalenderhane Camii'ni yenileyerek yaptırmıştır. Hattat idi.

Bektaş Ağa - Sultan Üçüncü Selim Han hazretlerinin sohbet arkadaşlarından olup 1789'da ölmüş ve Üsküdar'da Ayazma Camii'ne gömülmüştür.

Tahsin Paşa - Harb Okulu'ndan mezun olarak padişahın emir subayı ve Albay ve paşa yardımcısına damat olmuştur. Daha sonra Tümgeneral olarak 30 Aralık 1882'de gençken vefât etmiştir. Üsküdar'da gömülüdür.

Celaleddin Mehmed Efendi - Âtıfzade - Ömer Vahîd Efendi'nin oğludur. Medrese hocası olup Kasım 1796'da Galata mollası olmuştur. 1807'de Mekke pâyesi (19) ve o yıl İstanbul pâyesi oldu. Ocak 1808'de Anadolu pâyesi oldu. Daha sonra felç geçirerek uzun zaman evinde kalmış ve 1821'de vefât ederek Karaca Ahmed'de aile mezarlığına gömülmüştür.

(19) Pâye : Bir memuriyetin fiili olarak değil, rütbe olarak verilmesi

Hâfız Ahmed Paşa - Müezzin-zâde - Filibeli'dir. Sarayda Doğancıbaşı olarak padişahın dostu oldu. 5 Şubat 1608'de vezirlikle Deniz Kuvvetleri Komutanı oldu. 1609'da Şam Valisi olup iki yıl son-

ra görevden alındı. Daha sonra Ayşe Sultan'la evlendi. Bir süre sonra Bağdat Valisi olup, azledildikten sonra 1622'de Diyarbakır Valisi oldu. 1624'de sadrazam olmuştur. 1626'da azledilerek ikinci vezir oldu. 1641'de ikinci defa sadrazam olup üç ay sonra ölmüştür. Karaca Ahmed'de gömülüdür. Düşünce ile hareket eden, güçlü bir şairdi.

Hasan Tahsin Paşa - Konya'da Hâfız Mehmed Efendi'nin oğludur. 1815'de doğmuş ve 1819'da İstanbul'a gelip 1827'de Fesli Alayı'na gönüllü asker kaydedilmiştir. 1828'de savaşta bulunmuş ve 1831'de Harb Okulu'nun açılışına katılmıştır. 1832'de Yüzbaşı 1836'da Önyüzbaşı 1840'da Binbaşı 1844'de Yarbay 1847'de Albay 1854'de General oldu. Şumnu, Bükreş, Sohum savaşlarında bulundu. Sonra Hassa Ordusunda görev aldı. 1861'de Korgenerallikle Halep Komutanı ve sonra Girit'te görev aldı. Daha sonra Dâr-ı Şûrâ (20) üyesi ve sonra İstanbul Komutanı olup 1877'de istifa etmiş ve sonra vezirlikle Batum Komutanı, 1881'de Selanik Vali ve Kaymakamı olup 1879'da görevden ayrıldı. 1899'da vefât edib Üsküdar'a gömüldü.

(20) Dâr-ı Şûrâ :1835 yılı Nisan'ında oluşturulan ve 1843 tarihli yönetmelik ile görevi belirlenen ve bir başkan ve bir müftü ile askeri ve mülki devlet adamlarından, onbir sürekli ve altı geçici üye ile kurulan yüksek askeri bir meclisti. 1878 yılında lağv edilmiştir.

Hamdi Mehmed Paşa - Kaptan Seydî Ali Paşa'nın soyundandır. Eski Sadrazam Derviş Paşa'ya damat ve medrese hocası olmuştur. 1824'de rütbesi kesinleşmiş ve bir ara Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa'ya Hazinedar olmuştur. 1824'de hocalardan olmuş ve sonra İzmir Vergi Tahsildarı olmuştur. 1844'de vezirlikle Konya Valisi olup 1845'de Diyarbakır Valisi ve sonra Erzurum Valisi olmuş kısa bir süre sonra görevini bırakmıştır. 1850'de Sivas, 1852'de daha sonra Diyarbakır, 1854'de Bursa Valisi olmuş ve 1855'de görevden alınmıştır. 1857'de Halep Valisi olmuş ve 1858'de görevden alınmasıyla yıllarca boşta kalmıştır. 1966'da ölmüş ve Karaca Ahmed'e gömülmüştür.

Halil Paşa - Kara - Çorlulu'dur. Bostancı ve Haseki olduktan sonra Eylül 1758'de Bostancıbaşı ve Eylül 1760'da görevden alınmıştır. Şubat 1760'da "Surre Emîni" (21), döndükten sonra Kapıcılar Kethüdası ve 1767'de "Ahır Baş Sorumlusu" olmuştur. 1768'de vezirlikle Bozok ve Yanya'nın Osmanlıya bağlanmasıyla Hotin Muhafızı ve Belgrat Valisi olup daha sonra Karadeniz Ordu Komutanlığı ile savaşta bulunmuştur. 1771'de Tutarken Muhafızı, 1773'de Mısır Valisi, 1774'de Cidde Valisi olup görevden alınmasından sonra 1775'de vefât etmiş ve Üsküdar'da Tunus Bağı'na gömülmüştür.

(21) Surre Emîni : Hac zamanında pâdişah tarafından fakir ve muhtaçlara dağıtılması için Mekke ve Medine'ye her yıl gönderilen para ve diğer şeylerin sorumlusu.

Receb Paşa - Bostan - Hersek'te Maydonatlı'dır. 1669'da İstanbul'a gelerek Çavuşbaşı Sarı Süleyman Paşa'ya katılarak, onun Saray Ahırı Sorumlusu olduğunda yardımcısı ve sonra kâhyası oldu. 1684'de Kapıcılar Kethüdâsı ve gene o yılın Nisan ayında Baş Ahır Sorumlusu olup 1685'de efendisi Sadrazam olduğunda rütbesi yükseltilerek vezirlikle Üzengi Amiri (22) oldu. Kasım 1687'de ölmüş ve Üsküdar'da efendisinin yanına gömülmüştür.

(22) Üzengi Amiri: Padişahın atının üzengisini tutan.

Rıfa't Mehmed Paşa - Sivil memurlardan olup uzun bir süre kaymakamlıkta bulunmuş ve amir olarak Halep Vali Kaymakamlığından ayrılarak 28 Mayıs 1685'de vefât etmiştir. Üsküdar'da gömülüdür.

Dâmâd-ı Şehriyarî Sa'id Mehmed Paşa - Bursalı'dır. Çavuşbaşı Alyanak Ali Efendi'nin kız kardeş çocuğu olmasıyla 1819'da Galatasarayı'na 1822'de Saray'da Enderun'a girmiştir. Sonra Hazîne Kethüdâsı Kıbrıslı Ali Efendi'ye imam olmuş ve sonra hizmetkar olmuştur. 1826'da Mâbeyinci olup 1827'de padişahın baş hizmetkarı oldu. 1831'de silahtarlık makamının lağvedilmesinde o makama ait oluşturulan başmabeyincilik unvanı verildi. 1832'de istifa etti. Birkaç ay süreyle dayısının evinde oturduktan sonra Süvari Tümgenerali rütbesi verilip Anadolu'ya gönderildi. 1834'de Korgeneral olarak Boğaz Muhafızı oldu. 1835'de vezirlikle Mihrimah Sultan'ın nişanlısı ve Mareşal oldu. Bundan sonra düğün yapıldı. 1836'da Hassa Ordusu ve Üstün Mareşallik ile Anadolu Ordusu Komutanlığı ünvanı verilmiştir. 1839'da Ticaret Vekili 1840'da Bahriye Vekili 1841'de tekrar Ticaret Vekili, daha sonra Aydın Valisi ve 1842'de Edirne ve sonra Ankara Valisi olup bir süre sonra görevden alınmıştır. Eylül 1846'da Büyük Meclis'e üye olup 1847'de tekrar Ordu Komutanı olarak 1848'de Sinop'a gönderilmiştir. Ağustos 1850'de Edirne ve sonra Şam Vâlisi olmuş ve 1851'de istifa etmiştir. 1861'de Sadrazamlık teklif edilmişse de affını istediğinde maaşı elli bine yükseltilerek ödüllendirilmiştir. 1869 yılının sonunda vefât etmiş ve Üsküdar'da Nasûhî Tekkesi'ne gömülmüştür. İyi bir idareci, edip, yetkin ve çok ibadet eden bir kişi idi. 20 seneye yakın derviş kıyafetiyle dünya nimetlerini terk etmiş, maaşını ihtiyaç sahiplerine sarf etmiştir.

Süleyman Paşa - Koca - Malatyalı İsmâil Ağa'nın akrabası olduğundan sarayda terbiye edilerek Üzengi Ağası olup Kasım 1652'de vezirlikle Yeniçeri Ağası oldu. 1653'de görevden alınmış ve bir süre sonra Malatya Sancağı ile Girit'e gönderilmiştir. 1654'de görevden alınmış ve 1655'de Sadrazam olmuştur. 1656'da azl edildikten sonra Bosna Valisi olup 1659'da İstanbul Kaymakamı olmuştur. Daha sonra görevden alınmış ve bir süre sonra Erzurum Valisi, 1673'de gene İstanbul Kaymakamı olmuş ve 1675'de azledilmiştir. 1686'da ölmüş ve Üsküdar'da evinin yakınına gömülmüştür. Yumuşak huylu, dürüst, günahtan çekinen bir kişi olup işleri ters giden biriydi.

Tâhir Paşa - Padişahın askerlerinden yetişerek Albay ve General oldu. 1845'de Şam'da hastalanarak İstanbul'a getirildi ve bir süre hasta kaldı. Sonra iyileşip Korgeneral olarak Beyrut Komutanı olmuştur. 1865'de emekliye sevk edildi. 25 Ağustos 1878'de öldü. Üsküdar'da Hüdayî Tekkesi'ne gömülmüştür.

Abdülkerim Paşa - Anadolulu'dur. Askerlikten yetişerek General, Tümgeneral ve Halep Tümeni Komutanı oldu. Sonra Kars Ordusunda görev alıp kuşatıldığında fedakarlık göstererek galip gelinmesi nedeniyle Kasım 1855'de vezirlik rütbesi verildi. Daha sonra geri geldiğinde padişahın iltifatına mazhar oldu. 1856'da Arabistan Mareşali ve o yılın Ağustos'unda Anadolu Mareşali olup Ağustos 1861'de görevden alındıysa da Kasım ayında Polis Mareşali oldu. 7 Şubat 1862'de görevden alınarak emekli oldu. Üsküdar sahilindeki evinde otururken Aralık 1863'de ölmüş ve Karaca Ahmed'e gömülmüştür. Yiğit bir kişiydi. Oğlu Hassa Ordusunda Tabur Kâtibi Aziz Bey'dir. Diğer oğlu Mahmud Bey'dir ki kayıp durumdadır.

(Devam Edecek)

Eski İstanbul Abideleri ve Binaları

Şehrin Kuruluşundan Osmanlı Fethine Kadar

Yazan: Prof. Dr. Celal Esat Arseven
Günümüz Türkçesine Çeviren: H.Veysel Güleryüz

(Geçen Sayıdan Devam)

«Aya Teodosya (Theodosia)» Gül Camisi

Bizans mimarlığı yönünden kişisel bir özelliği olan bu cami ziyarete değerdir. Özellikle yukarı mahfile çıkan merdiven incelemeye değerdir. Türkler tarafından eskiden askeri anbar olarak kullanılmış ve sonra Suultan Üçüncü Selim devrinde camiye dönüştürülmüştür.

«Pammakaristos» Fethiye Camisi

On üçüncü yüzyılda Mihal Tarhaniyut (Mikhail Tarhanyut) ve eşi Marie Komnenos tarafından yapılan kadınlar manastı-

«Aya Teodosya (Theodosia)» Gül Camisi

Modlla Gürani Camisi (Kalender Camisi=

rına bağlıydı. İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra bir süreliğine burası patrikhane yapılmıştı. Fethiye Camisinin ana bölümünün on üçüncü yüzyıla doğru yapıldığı sanılmaktadır. Bir tarafta cenaze merasimine özgü küçük bir mabet vardır ki burası sonradan on dördüncü yüzyılda eklenmiştir. Kubbeyi tutan fil ayakları yüksek olduğundan içerisi biraz kasvetlidir. Bu kilise, planının farklılığı nedeniyle diğerlerinden ayrılır. İki koridoru vardır. Birincisi kubbelerle kaplı, ikincisi de manastır kemerleriyle örtülmüştür. Mihrap yeri sonradan Türkler tarafından yapılmıştır. Buraya kadar olan kısmın dış süslemesi incelemeye değerdir. Bizanslılar'ın tuğlalarının süsleme amacıyla ne kadar büyük bir ustalıkla düzenlendiklerine bir örnektir, saçak altlarında testere dişi türündeki tuğla çıkıntılar çok güzeldir. Altın zemin üzerine işlenmiş olan mozayikleri son derece sanatkârcadır. Bu mozayikler şimdiye kadar güzel bir şekilde korunmuşlardır. Kubbenin ortasında Hazret-i İsa'nın resmi vardır. Bir elinde İncil olduğu halde diğer eliyle kutsar şekilde resimlendirilmişdir. Çevresindeki dilimler içinde on iki azizin resimleri vardır. Bu mozayikler on dördüncü yüzyılın sanattaki «Uyanış Devri»'nden kalma örneklerdir.